

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 175
LIPANJ – SRPANJ 2022.
SIVAN / TAMUZ / AV 5782.

TEMA BROJA:
NEOBIČNE ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

SADRŽAJ

4 UVODNIK	22 PONOVRNO ŠKOLSKI
POSJETI JASENOVCU	40 ŽIDOVI
NA POLARNOM KRUGU
5 POTPISAN VAŽAN SPORAZUM O
OBRAZOVANJU U HOLOKAUSTU	24 NEPRAVEDNO ZABORAVLJENI
HINKO GOTTLIEB I NJEGOV
ROMAN “KLJUČ OD
VELIKIH VRATA”	42 ISLAND:
ŽIDOVSKA VATRA
IZNAD POLARNE SVJETLOSTI
7 KOMEMORACIJA NA ŽIDOVSKOM
GROBLJU U ĐAKOVU	25 ARI MITTLEMAN
“STAZE PRAVEDNIKA
— PRIČE O HEROJSTVU,
HUMANOSTI I NADI”	45 ŽIDOVSKA ZAJEDNICA BURME
— “ŽIDOV NIKADA NIJE SAM
NA SVETE DANE”
8 KOMEMORACIJA
U JADOVNOM	26 KNJIŽEVNI KRUG
ŽIDOVSKOG PRAGA	47 ALEXANDER SALMON
— ŽIDOVSKI PRINC TAHITIJA
“KOJI JE STIGAO S MORA”
10 U ČAKOVCU ODRŽANA
POČETNA KONFERENCIJA
PROJEKTA NEVER FORGET	30 “TEŽINA TINTE”
— KNJIGA KOJA KRIJE ČAROBNE
TAJNE POVIJESTI I PRIČU O
DVIJE NEOBIČNE ŽIDOVKE	48 GENOCID NAD
NARODIMA U NAMIBIJI
— NAGOVJEŠTAJ
NACISTIČKE IDEOLOGIJE
I HOLOKAUSTA
13 UREĐENO ŽIDOVSKO GROBLJE
U DONJOJ DUBRAVI	31 EINAT NATHAN:
“TI SI MOJE SVE” — KNJIGA O
RODITELJSTVU I DJECI	50 DR. ĐORĐE PAL
— OSNIVATELJ DJEČJEG
ODJELA U BOLNICI
U ČAKOVCU
14 OPATIJA 2022.	32 ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U
BIVŠOJ “FURLANIJI I JULIŠKOJ
KRAJINI” — SPOMENAR
SREDNJOEUROPSKE
PREMREŽENOSTI ŽIDOVSKIM
ZAJEDNICAMA	54 IN MEMORIAM
ALEKSANDAR FRIEDRICH
15 FELLEROV ELSA-FLUID,
PANACEJA ONDAŠNJEG
VREMENA	34 NERETVANSKI ŽIDOVI	
17 IZLOŽBA MELITE KRAUS
U NOVOME SADU	36 BIROBIDŽAN: ZAŠTO JE
STVORENA ŽIDOVSKA
AUTONOMNA OBLAST?	
18 ALFI KABILJO DOBITNIK
NAGRADE ZA ŽIVOTNO
DJELO EUROPSKOG SAVEZA
SKLADATELJA I TEKSTOPISACA		
18 DAN(I) NACIONALNIH MANJINA
GRADA OSIJEKA		
21 STJEPAN KIRHOFER
— PRAVEDNIK MEĐU
NARODIMA IZ
SLAVONSKOG BRODA		

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILozIMA SUDJELOVALI:

ANDREA CVETKOVIĆ, OGNJEN KRAUS, ANDREJ PAL, DARKO FISCHER, MAŠA TAUŠAN, MILIVOJ DRETAR, MELITA KRAUS, PAULA REM,
NIVES BEISSMANN, JAROSLAV PECNIK, ANNA MARIA GRUENFELDER, IVO MIŠUR, IVAN SILOBRČIĆ, MARINA PAYERL-PAL, FRAN FRIEDRICH

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

prije nego što spas od vrućina potražite na nekoj lijepoj obali mora, rijeke, negdje u planinama, ili jednostavno u miru svoga doma, u vaše ruke dolazi još jedan broj Ha-Kola. Ovaj "ljetni" broj obično bude malo "lakši" što se tiče tema koje obrađuje, ali u vremenu u kojem živimo nije lako ili nije moguće uvijek izbjeći i teme koje nas brinu i zaokupljaju.

Lipanj je mjesec kada se održavaju tradicionalne komemoracije žrtvama Drugog svjetskog rata u Čakovcu, Đakovu i Jadovnome. I ove je godine odana počast žrtvama i kao i uvijek, podsjećalo se da se takvo zlo više nikada ne smije dogoditi. Predsjednik Koordinacije židovskih općina u RH dr. Ognjen Kraus u svom se govoru u Jadovnome upitao ima li smisla stalno ponavljati iste stvari. Nadamo se da će ta upornosti ipak uroditi plodom. Na popisu Pravednika među narodima iz Republike Hrvatske od sada se nalazi i ime Stjepana Kirhofera iz Slavenskog Broda, a dječak kojeg je spasio tom je prigodom nakon dugih desetljeća ponovno posjetio zemlju u kojoj je rođen. U Zagrebu je potpisan važan sporazum o suradnji židovske zajednice i Agencije za odgoj i obrazovanje na području obrazovanja o Holokaustu, posebice u NDH, i nadamo se da će to biti još jedan korak u tome da djeca nauče što se stvarno dogodilo. Jer nikada se ne može dovoljno puta

isticati — obrazovanje je jedan od najboljih načina da se spriječi mržnja, rasizam, ksenofobija i antisemitizam. Milivoj Dretar piše o tome kako su ponovno počeli posjeti školske djece Jasenovcu a istovremeno je i u Donjoj Dubravi uređeno židovsko groblje. U Čakovcu je održana početna konferencija zanimljivog projekta Never Forget a partneri ovog projekta, koji se financira sredstvima EU-a, dio će praktičnih aktivnosti nastojati organizirati i kroz studijske posjete mjestima značajnima za povijest židovske zajednice, Sudionici će, što je posebno važno, biti i nastavnici povijesti i etike osnovnih i srednjih škola s područja svih partnera projekta.

Naši dragi preživjeli Holokausta ove su godine ponovno uživali u druženjima, predavanjima, koncertima i izletima u Opatiji o čemu duhovito i zanimljivo piše Darko Fischer. Melita Kraus u Novome Sadu je otvorila svoju izložbu inspiriranu svijetom Aškenaza a Alfi Kabilju dobitnik je nagrade za životno djelo Europskog saveza skladatelja i tekstopisaca.

U Osijeku su održani Dani nacionalnih manjina Grada Osijeka na kojem je židovska zajednica predstavila razna polja svog djelovanja ali i ukazala na veliki doprinos Židova Osijeku.

Kao i obično prije ljeta predstavljamo i nekoliko knjiga različitih žanrova židovskih

i izraelskih autora — nepravедno i predugo zaboravljeni roman Hinka Gottlieba "Ključ od velikih vrata", zatim priče o modernim "pravednicima" koji i danas pomažu Židovima američkog autora Arija Mittlemana, knjigu o odgoju djece izraelske autorice Einat Nathan, te divan nagrađivani povijesni roman "Težina tinte" američke autorice Rachel Kadish. Jaroslav Pecnik donosi inspirativni prikaz knjige posvećene piscima židovskog Praga a Anna Maria Gruenfelder napisala je prikaz knjige posvećene židovskim zajednicama bivše Furlanije i Juliške krajini. Sigurna sam da će u ovom izboru knjiga svatko pronaći nešto što će mu uljepšati godišnji odmor.

Ovaj broj je posvećen nekim neobičnim židovskim zajednicama jer uvijek nas iznenađuje gdje sve ima Židova i kako židovske zajednice opstaju u nekim dalekim krajevima svijeta.

Svakako pročitajte i članak o dr. Đorđu Palu koji je dao veliki doprinos u području medicine u Čakovcu ali i u očuvanju židovske kulture, baštine i tradicije.

I na kraju Fran Friedrich toplim se riječima oprašta od svog djeda Aleksandra Friedricha.

Do sljedećeg susreta,

Nataša Barac

POTPISAN VAŽAN SPORAZUM O SURADNJI U OBRAZOVANJU O HOLOKAUSTU

PIŠE: J. C.

Židovska općina Zagreb, Šoa Akademija i Agencije za odgoj i obrazovanje potpisali su krajem svibnja u Zagrebu Sporazum o suradnji u obrazovanju o Holokaustu, koji će omogućiti edukaciju o Holokaustu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Predsjednik Židovske općine Zagreb i predsjednik Koordinacije židovskih općina RH Ognjen Kraus izrazio je zadovoljstvo što je sporazum potpisan nakon deset godina dogovaranja te dodao da se edukacija o Holokaustu, koja se u Hrvatskoj provodi od 2005. godine, dosada bavila stradanjem Židova u Drugom svjetskom ratu na globalnoj razini, a novi sporazum će omogućiti edukaciju o stradanju Židova u Hrvatskoj.

Trajalo je dugo, ali je važno da smo uspjeli postići da zajednički planiramo programe i da svi profesori koji idu na edukaciju u Izrael u Jad Vašem, moraju prije toga obići židovsku zajednicu Zagreba da se upoznaju s osnovama židovstva, kazao je Kraus i dodao da time počinje nova ere suradnje.

Voditeljica Šoa Akademije Sanja Zoričić Tabaković kazala je da Šoa Akademija surađuje s velikim brojem profesora osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj koji se bave tom tematikom i da u izdali priručnik za profesore o Holokaustu u Hrvatskoj, na koji su ponosni. Izuzetno nam je važno da upoznamo

POTPISIVANJE SPORAZUMA U ŽOZ-U

profesore s onim što se dogodilo ovdje, a ne samo u svijetu i to je smisla ovoga sporazuma, te da im približimo postojeće židovske zajednice u ovom društvu, kazala je i naglasila da Sporazum odmah ulazi u primjenu.

Ravnateljica Agencije Dubravka Brezak Stamać kazala je da je sporazum "organski nastavak" suradnje AZOO-a i ŽOZ-a te da se njime podcrtava suradnja protiv bilo kakvog iskrivljanja povijesti i borbe protiv antisemitizma.

Ovo je čisto hrvatska priča, polaznici će se susresti s svim mučnim situacijama iz hrvatske povijesti u vrijeme NDH, kazala je te zaključila da svaka škola ima program učenja o Holokaustu koji nije vezan isključivo za predmet povijesti nego

i za druge predmete poput vjeronauka, likovne kulture i drugih.

PRVI STRUČNI SEMINAR ŠOA AKADEMIJE, NAKON POTPISIVANJA SPORAZUMA, ODRŽAN U ŽOZ-U

Prvi seminar nakon potpisivanja sporazuma u sklopu Šoa Akademije održan je 12. lipnja u ŽOZ-u a bio je namijenjen profesorima koji se aktivno bave edukacijom o Holokaustu u Republici Hrvatskoj. Ti će profesori otići na edukaciju u Jad Vašem, a na seminaru Šoa Akademije imali su priliku saznati i naučiti dio povijesti o Holokaustu i drugih oblika nasilja i netolerancije na prostorima NDH, te razgovarati o trenutačnoj situaciji, kao i o poteškoćama ali i uspjesima edukacije o Holokaustu u Hrvatskoj.

Seminar je otvorila Sanja Zoričić Tabaković, voditeljica Šoa Akademije i predstavnica židovske manjine Grada Zagreba. Ona je u svom govoru istaknula težinu zadatka koji profesori i nastavnici nose u edukaciji o Holokaustu u Hrvatskoj te koliko je u svemu tome bitna njihova uloga i upornost.

“Ovaj seminar po mnogo čemu je poseban. On je naime rezultat našeg desetogodišnjeg zalaganja i nastojanja da vas hrvatske profesore koji odlazite na edukaciju u Jad Vašem prethodno upoznamo s poviješću i teškom sudbinom židovske zajednice u Hrvatskoj”, kazala je Sanja Zoričić Tabaković.

Sudionike je pozdravio i izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Ilan Mor, koji je u svom govoru izrazio želju da se maknemo od kulture komemoriranja i da započnemo s kulturom sjećanja. Izra-

elski veleposlanik je također istaknuo važnu ulogu i posao profesora u edukaciji i kreiranju mladih umova, a govorio je i odnosu Hrvatske i Izraela.

Seminaru su nazočile i Snježana Šincek i Staša Skenžić iz Ministarstva znanosti i obrazovanja. Sudionici su imali prilike slušati predavanja profesora Tvrtka Jakovine, koji je govorio o nestanku hrvatskih Židova tijekom Holokausta u Hrvatskoj te Renata Matica koji je izlagao o “Holokaustu između znanstvene istine i političkog revizionizma”. Na programu je bila i priča o Židovskoj općini Zagreb, kratki dokumentarni film “Holocaust Distortion: A growing threat”, kao i projekcija fotografija “Zločini NDH” Nataše Mataušić, s fotografijama iz 1945. godine.

Nakon pauze sudionike je Saša Cvetković proveo kroz ŽOZ i pričao im o židovstvu, sinagogi, te o tome što mogu

očekivati od posjeta Izraelu. Sudionici seminara i profesori raspravljali su i o Jasenovcu, posebice o postavu u muzeju, zatim drugim spomen-područjima u Hrvatskoj, npr. Dotršćini, te o tome na koji bi način trebalo djecu educirati o užasima Holokausta. Ovaj seminar zasigurno će sudionicima biti od velike pomoći jer su prije odlaska u Jad Vašem dobili potrebno predznanje koje će im olakšati praćenje seminara u Izraelu.

Godine 2005. potpisan je Memorandum o sporazumijevanju između Jad Vašema i Ministarstva znanosti i obrazovanja, Agencije za odgoj i obrazovanje i Veleposlanstva RH, a 2012. Sporazum o suradnji između Agencije i pariškog Mémorial de la Shoah iz Pariza, najvećeg dokumentacijskog centra o stradanju u Holokaustu u koji su nastavnici redovito odlazili svake godine.

KOMEMORACIJA NA ŽIDOVSKOM GROBLJU U ĐAKOVU

PIŠE: F. B.

Tradicionalna komemoracija u znak sjećanja na žrtve Holokausta održana je početkom lipnja na Židovskom groblju u Đakovu, a među žrtvama su i one iz sabirnog logora za Židove koji je u Đakovu postojao od 1941. do 1942. godine.

U taj sabirni logor deportirani su židovska djeca, žene i starci iz Bosne i Hercegovine, a stradali logoraši sahranjeni su na đakovačkom Židovskom groblju, uz krišom sačuvana imena, prezimena, godinu i mjesto rođenja. Kriomice ih je bilježio tadašnji grobar Stjepan Kolb, zbog čega je Židovsko groblje u Đakovu jedinstveno u svijetu. Prvotne limene pločice sahranjenih logoraša na njemu nedavno su zamijenjene novim nadgrobnim pločicama.

Logor se nalazio na početku današnje Ulice Vladimira Nazora, a u njemu je stradalo 566 od oko 2.000 logoraša. Brojnim logorašima logor u Đakovu bio je samo privremena postaja za dalje, za Jasenovac, Auschwitz i druge logore smrti.

Komemoraciji su, uz predstavnike Židovske općine Osijek, nazočili i predstavnici Koordinacije židovskih općina iz Hrvatske te Srbije i Bosne i Hercegovine,

ŽIDOVSKO GROBLJE U ĐAKOVU

predstavnici židovskih općina iz Zagreba, Rijeke, Slavenskog Broda, Beograda, Sarajeva i Doboja.

Prigodnu molitvu na Židovskom groblju izrekao je glavni rabin RH Luciano Moše Prelević, dok je predsjednik Koordinacije židovskih općina Hrvatske dr. Ognjen Kraus podsjetio na svo zlo Holokausta, uz poruku da se takvo što

više nikada ne smije dogoditi. Vijenac kod spomen-obilježja u objektu na ulazu u Židovsko groblje položio je i saborski zastupnik i gradonačelnik Đakova Marin Mandarić. Sudionici komemoracije vijenac su položili i na mjestu nekadašnjeg sabirnog logora, u Nazorovoj ulici.

KOMEMORACIJA U JADOVNOM

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Dan sjećanja na žrtve ustaških logora u Gospiću, Jadovnom i na Pagu, prvih ustaških logora smrti na području tadašnje NDH, oblježen je 24. lipnja pokraj Šaranove jame u Jadovnom u organizaciji Srpskog narodnog vijeća, Koordinacije židovskih općina RH i Saveza antifašističkih boraca i antifašista.

Od osnivanja logora prošla je 81 godina ali žrtve ni danas nisu zaboravljene. Točan broj žrtava logorskog kompleksa Gospić-Jadovno-Pag nije poznat, ali smatra se da je ubijeno nekoliko desetaka tisuća ljudi. Prvi logoraši ušli su u logor Jadovno 24. lipnja 1941. godine, a dovođeni su s područja čitave NDH.

Skup je započeo parastosom i kadišem kraj Šaranove jame. Parastos je služio episkop gornjo-karlovački Gerasim, a kadiš držao glavni rabin RH Luciano Moše Prelević. Nakon toga su položeni vijenci pred središnjim spomenikom koji je ove godine nakon devastacije obnovljen. U spomen žrtava upaljene su i svijeće a pročitano je i pismo roditelja 165 židovskih dječaka i mladića.

“Ustaški režim je odmah nakon uspostave poluga vlasti krenuo s ubijanjem, donošenjem rasnih zakona, osnivanjem logora. Jedan od prvih bio ovaj ovdje na ovom mjestu. Prije Jasenovca, postojao je kratko, ali zato nije bilo manje strašno mjesto zločina,” rekao je Boris Milošević iz SNV-a.

“I danas pojedinci i grupacije brane zločine i zločince iako o tome vremenu i zločinima znaju samo iz propagande ili vjerojatno iz priča njihovih poznanika predaka i rođaka”, istaknuo je Franjo Ha-

SPOMENIK “VJEŠALA” KIPARA VANJE RADAUŠA, PODIGNUT 1956. U JADOVNU. SRUŠEN NAKON AKCIJE MEDAČKI DŽEP 1993.

bulin predsjednik Saveza antifašističkih boraca i antifašista.

Okupljenima su se obratili Anja Šimpraga, izaslanica predsjednika Vlade RH te Veran Matic izaslanik predsjednika Republike Srbije.

Govor je održao i Ognjen Kraus, predsjednik Koordinacije židovskih općina RH i predsjednik Židovske općine Zagreb. Njegov govor donosimo u cijelosti:

“Poštovani, nalazimo se na Jadovnu, najstrašnijem i najokrutnijem mjestu ustaških zločina, jednom od sastavnica kompleksa logora Gospić — Jadovno — Pag — Metajna — Slana, koji je bio u funkciji od uspostave tzv. NDH do 25. kolovoza 1941. Zatvorili su ga talijanski fašisti, užasnuti brutalnošću i načinima kojima su ustaše likvidirali žrtve.

Došao sam se pokloniti žrtvama rasnih zakona NDH. Onima koji su bez obzira na dob, spol, brutalno umoreni, zato što su bili druge vjere, nacionalnosti, a navodno i rase, političkog uvjerenja, seksualne orijentacije...

Prekjučer su na Osječkoj televiziji, u emisiji “TV Replika”, gledatelji te emisije pljuvali po Danu antifašističke borbe, a jedan od njih je rekao da su Židovi sami sebi krivi za Holokaust. Najgori, najvulgarniji antisemitski stereotip! Voditelj emisije na to je potvrdno kimnuo glavom. Pa vjerojatno su i Romi i Srbi sami sebi krivi, što su bili žrtve rasnih zakona tzv. NDH.

Prije tjedan dana devastirano je u Mostaru “Partizansko groblje” s nekoliko stotina ploča s imenima partizanskih boraca, djelo Bogdana Bogdanovića, nekada simbol grada. Naravno, to je normalno

u Mostaru, gdje postoje ulice ustaških perjanika, kao što su Jure Francetić, Mile Budak, Mladen Lorković, Ante Vokić i drugi. Kako mi je poznato, na vlasti u tom gradu je HDZ, ispostava HDZ-a RH. Sead Đulić, predsjednik Saveza antifašista i boraca NOB-a Bosne i Hercegovine za taj je zločin okrivio nedjelovanje vlasti.

Kada je u gradskoj skupštini Mostara bilo govora o tome da se maknu ulice ratnih zločinaca iz vremena NDH, a nije se radilo samo o Hrvatima, predstavnici HDZ-a koji čine većinu u toj skupštini glasovali su protiv toga. Nisam čuo ni jedan glas zgražanja time, ni od strane vlasti u Mostaru, kao ni u Republici Hrvatskoj. I tako se svakih nekoliko dana igramo sličnih igara, ponekad s nekom reakcijom, ali bez ikakve intervencije sudbene vlasti.

Govorimo, osuđujemo taj režim, govorimo da je naša država sljednica ZAVNOH-a. Da nije ZAVNOH-a i Narodno oslobodilačke borbe, partizana, ne bi

bilo ni Hrvatske, bar ne ove o kojoj smo sanjali, ove koju imamo, s Dalmacijom i Istrom. Treba li to ponavljati?

I onda, na kraju, ja se pitam što ja to i ovdje radim, kad ustrajem na donošenju zakona o zabrani ustaškog znakovlja, kad se protivim reviziji povijesti, izjednačavanju ustaša i partizana, veličanju ustaških bojnika itd., kada nemam podrške niti od predstavnika naroda žrtava rasnih zakona tzv. NDH, koji su stradali kao i Židovi?!

Na kraju citirat ću stih kantautora, poznatog kao Bora Čorba, od 2012. četničkog vojvode. Taj stih kaže, da za ideale, za principe ginu budale. Vjerojatno je svog tvorca i svoje poklonike učinio silno ponosnima, svrstavši ih u red pametnih, prizemnih ljudi s objema nogama čvrsto na zemlji. No, oni drugi, po njihovu mišljenju *budale*, po vlastitu sudu sanjari i vizionari, znaju da su ideje i uvjerenja vezivno tkivo svijeta i nadaju se kako će upravo neka njihova gorljivo zastupana ideja pomoći učvrstiti veze među svje-

tovima. Jedan takav sanjar pojavio se na svjetlu dana prije više od 400 godina (1605. i ponovno 1615.), a premda to nitko nije mogao ni slutiti, održao se do današnjih dana. To je DON QUIJOTE.

Da, tako se ja osjećam dvije i više godina, otkako sam pokušao ujediniti predstavnike žrtava rasnih zakona takozvane NDH. Čini mi se, da ću podršku trebati tražiti negdje drugdje. Do kada će na komemoracijama žrtava NDH Vladu predstavljati predstavnici žrtava rasnih zakona NDH? Jer to se događa već u nekoliko navrata — u Jadovnu drugi puta, u Jasenovcu na našoj komemoraciji, a događalo se i na mnogim drugim mjestima. Pitam se i je li bio pozvan i predsjednik RH?

Poklonit ću se žrtvama ovog strašnog logora još jednom s vama, ovdje prisutnima.

Počivali u miru!
Zihronom Livraha!”

SPOMENIČKI KOMPLEKS “PARTIZANSKO GROBLJE” ARHITEKTA BOGDANA BOGDANOVIĆA U MOSTARU, PODIGNUT 1965. NA TERASAMA JE POSTAVLJANO 6230 NADGROBNIH PLOČA S IMENIMA POGINULIH BORACA NOB-A. IMENA SVJEDOČE O ETNIČKOJ I VJERSKOJ RAZNOLIKOSTI ŽRTAVA.

U ČAKOVCU ODRŽANA POČETNA KONFERENCIJA PROJEKTA NEVER FORGET

(ČLANAK I FOTOGRAFIJE PREUZETE S WEB STRANICE ŽIDOVSKJE OPĆINE ČAKOVEC)

U nedjelju, 29. svibnja, na Dan grada Čakovca, u zgradi Scheier predstavili smo međunarodni projekt *Never Forget*, čiji je nositelj *Židovska općina Čakovec*. Puni naziv projekta je “Never Forget — Remembering the Holocaust and building tolerance and solidarity in the EU” i u cijelosti se financira sredstvima Europske unije, iz programa Citizens, Equality, Rights and Values (CERV, Građani, jednakost, prava i vrijednosti).

Partneri projekta iz Slovenije su *Center Judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor* i *Općina Lendava*. Vrijednost projekta je 76.635,00 eura, a trajanje od 1. travnja 2022. do 31. ožujka 2023.

Svi će partneri provesti aktivnosti kojima je cilj komemorirati žrtve totalitarnih režima, jačati europsku građansku kulturu, demokraciju, poštivanje ljudskih prava i razmišljanje o europskoj kulturnoj raznolikosti i zajedničkim vrijednostima. Holokaust u Europi predstavlja povijesnu činjenicu koja je imala nesagledive posljedice po vrijednosti i politiku kontinenta. Najdublje je utjecao na opstojnost židovskog naroda, razorivši zajednice u Hrvatskoj, Sloveniji i Mađarskoj, onemogućivši ih da ostvare dosege iz predratnog razdoblja.

“Čakovečka židovska općina brojem članova je mala, no svojom redovitim i brojnim

KOMEMORACIJA U ČAKOVCU

aktivnostima nastoji očuvati sjećanje na nekad značajnu židovsku zajednicu koja je postavila temelje današnjeg modernog grada kao i cijele regije te njezin značaj oteti zaboravu. Židovske općine u Čakovcu, odnosno Međimurju te Prekmurju bile su usko povezane, ne samo obiteljskim vezama već i jakim poslovnim, društvenim i sportskim vezama. Danas govoriti o jednoj, a ne spomenuti drugu židovsku zajednicu, nije moguće. To je i bio razlog zašto smo kao nositelj ovog projekta pozvali Lendavu i Sinagogu Maribor da zajedno sudjeluju u projektu te da svojim aktivnostima podsjetimo naše sugrađane na značaj i važnost židovske zajednice koja je gotovo u potpunosti opustošena i nestala u Drugom

svjetskom ratu”, rekao je uvodno predsjednik Židovske općine Čakovec Andrej Pal, dr.med. i dodao: “Još su mnoge neispričane priče sakrivene i čekaju. Jedna takva, nedavno je zahvaljujući našoj suradnici i prijateljici Mirjam Despinić Biškup, sa snimateljem Zoranom Frasom, zapisana i snimljena te će na taj način svjedočanstvo Nikole Mikija Grünwalda, sina posljednjeg čakovečkog nadrabina dr. Ilije Grünwalda, ubijenog zajedno s gotovo cijelom zajednicom u Auschwitzu, ostati zabilježeno, ali biti i sastavnim dijelom ovog projekta”.

Aktivnosti projekta usmjerene su na osnaživanje ljudskih prava, produbljivanje svijesti o Holokaustu i važnosti njegovanja povijesnih činjenica. U aktivnosti

ubrajamo organizaciju konferencija, radionica, seminara, izložbi, koncerta, memoracija i postavljanja Stolpersteina/Kamena spoticanja. Pored toga, Židovska općina Čakovec će izdati publikaciju i dokumentarni film o Židovima sa svog područja, o njihovom gospodarskom, kulturnom i općenito društvenom doprinosu. S lendavske strane o aktivnostima i pristupu projektu govorila je Tanja Šimonka, pročelnica Upravnog odjela za društvene djelatnosti Općine Lendava: “Općina Lendava se s veseljem pridružila projektu koji je inicirala, pripremila i prijavila Židovska općina Čakovec. Partnerska suradnja je prirodni slijed društvenih i individualnih veza koje u prostoru kojem pripadamo postoje od nekad. Naziv projekta “Never Forget — Nikad ne zaboravimo” odnosi se, naravno, na sjećanje i obilježavanje Holokausta — posebno u smislu promicanja tolerancije i solidarnosti u EU, ali se odnosi i na mikrorazinu na kojoj se osmišljavaju akcije i projekti koji su dragocjenu baštinu židovske zajednice koja živi na našim prostorima i njezinih pojedinaca otrgnuli ponoru zaborava”.

Direktor Sinagoge Maribor Boris Hajdinjak pak je istaknuo ponos i radost što sudjeluju u projektu.

“U sklopu ovog projekta ćemo 4. srpnja o.g. postaviti 16 Stolpersteina — Kamena spoticanja i to za obitelj upravitelja banke Emila Polláka i gostioničara Aladara Deutscha te 4 kamena za obitelj fotografa Julija — Gyule Schönauera u Šalovcima. Velika nam je čast što će ove kamene postaviti Gunter Demnig, njemački umjetnik koji je pokrenuo projekt Stolpersteine. Ovom instalacijom Općina Lendava nastavlja svoje »Stolpersteinsko« sjećanje na žrtve Holokausta započeto 2019. godine, a sada mu se pridružila i Općina Šalovci, koja će tako postati najmanja slovenska općina s ovim spomen-obilježjem. Za 26. siječnja 2023. planiramo komemoraciju žrtvama Holokausta i otvaranje izložbe radnog

PROJEKT NEVER FORGET

naziva “Priča o dva transporta” u mari-borskoj Sinagogi. Dosad nije bilo izložbe o zajedničkoj sudbini Židova iz Prekmurja, Međimurja i Nagykanizse tijekom Holokausta. U sva tri slučaja većina Židova uhićena je 26. travnja 1944. i odvedena u Nagykanizsu, odakle su u dva transporta odvedeni u Auschwitz, odnosno prvi je transport otišao 28. travnja 1944., a drugi 18. svibnja 1944. Toliko je Židova ubijeno u Auschwitzu da su današnje židovske zajednice u tim, našim, područjima sada sjena svojih prijašnjih. Otvorenje izložbe poslužit će i za obilježavanje sjećanja na žrtve Holokausta” zaključio je Hajdinjak.

Velikom broju okupljenih na Početnoj konferenciji projekta “Never forget” obratio se i predsjednik Koordinacije židovskih općina RH dr. Ognjen Kraus. “Važno je proći dalje od jedne sredine i širiti poruku, a kako se često oko iste teme okuplja jedna određena grupacija ljudi, edukacija u školama, kod kuće, ali i ovakvim projektom je neophodna. U prvom redu edukacija istine i onoga što se događalo”, dodao je Ognjen Kraus.

Svim prisutnima, na samom kraju, dobrodošlicu u Čakovec poželjela je gradonačelnica Ljerka Cividini te naglasila kako svi gosti danas s našim sugrađankama i sugrađanima slave njihov dan. Pritom je rekla kako je posljednjih nekoliko godina, Grad Čakovec mnogo učinio na valorizaciji svog povijesnog nasljeđa vezanog uz Židove, postavljeni su “kameni spoticanja” te spomenik Hanni Szenes, izraelskoj pjesnikinji i borkinji protiv nacizma, koja su Nijemci i Mađari uhvatili u akciji u blizini Čakovca.

“Mi u Čakovcu i Međimurju smatramo da je važno čuvati sjećanje na zajednicu koja je udarila temelje modernog grada, a koja je na tako nasilan način uništena. Također, komemorirajući njihovu nedužnu žrtvu, mlade učimo kakve se strahote mogu dogoditi ako i samo malo zažmirimo na netoleranciju i diskriminiranje. Moderna Europa koje su dio i Slovenija i Hrvatska, najbolji je dio svijeta upravo zbog toga što je nakon Drugog svjetskog rada postavljena na temeljima demokracije, uvažavanja različitosti i potpunom

priznavanju ljudskih prava. Drago mi je da su Čakovec i Međimurje dio ovog projekta te da ćemo njime dodatno pridonijeti razvoju i slovenskog i hrvatskog društva”, rekla je čakovečka gradonačelnica.

Partneri će dio praktičnih aktivnosti nastojati organizirati i kroz studijske posjete mjestima značajnima za povijest židovske zajednice, a sudionici će biti nastavnici povijesti i etike osnovnih i srednjih škola s područja svih partnera projekta. Termini ovih putovanja još nisu definirani jer su predmet naknadnih razgovora partnera, no Židovska općina Čakovec će ih nastojati uklopiti u školske kalendare posredstvom Agencije za odgoj i obrazovanje.

Početnoj su se konferenciji odazvale i zastupnice u Hrvatskom saboru Andre-

ja Marić i Boška Ban Vlahek, dožupan Općine Lendava Ivan Koncut, savjetnica za Holokaust Ministarstva vanjskih i EU poslova Sara Lustig, kćer Oskarovca i po-časnog građanina Čakovca Branka Lustiga, predsjednik Židovske zajednice Bet Israel Danijel Benko, Alice Singer, glavni rabin RH Luciano Prelević, predstavnici srpske nacionalne manjine, baptističke crkve i pastoralnog centra i mnogi drugi. Glazbeni program priredila je mlada violinstica Ana Labazan Brajša, polaznica 2. godine Glazbene akademije u Zagrebu i aktualna državna prvakinja u violini.

Konferencija je imala i svoje volontere, polaznike Srednje škole Čakovec: Elu Horvat, Anju Balent, Melani Tuksar, Nikolu Vargu, Saru Vrbanec i Moniku

Horvatić predvođene njihovom profesoricom povijesti Kristinom Vinković. Komemoracija od 1948. godine

Nakon Konferencije održana je tradicionalna komemoracija za žrtve nacističkog režima. Od 1948. godine do danas posljednja nedjelja u svibnju je u Židovskoj općini Čakovec rezervirana za prisjećanje na žrtve Holokausta s našeg prostora. Ove godine se komemorativni skup uklopio u program Početne konferencije projekta Never Forget te je veliki skup na Židovskom groblju u Mihovljanu održao prigodnu riječ i prisjetio se žrtava.

Smatra se, naime, da su Židovi iz Međimurja, Prekmurja i Mađarske odvedeni u Auschwitz u travnju 1944. te tamo ubijeni posljednje svibanjske nedjelje.

UREĐENO ŽIDOVSKO GROBLJE U DONJOJ DUBRAVI

PRIPREMIO: ANDREJ PAL

Židovska općina Čakovec organizirala je uređenje židovskog dijela groblja na mjesnom groblju u Donjoj Dubravi. Uz pomoć entuzijasta i uz podršku Općine

Donja Dubrava, svi su grobovi očišćeni, zasađene su ruže i uređen okoliš, a novim su kamenom obnovljeni grobovi obitelji Hirschler. Riječ je o posljednjim počivalištima obitelji (ili članova obitelji) Zalan, Hirschler, Rusak, Pollak, Mayer, Rožaj i Sauer.

Podsjetimo da je početkom rujna 2010. godine, s groba Kukija Hirschlera,

ukraden brončani kip “Dječak s lopatom”, djelo kipara Vanje Radauša. Kip visok 70 centimetara bio je dio grobnice obitelji Hirschler.

Židovsko je groblje dio kulturno-povijesne ostavštine Donje Dubrave u kojoj je židovska zajednica bila važnim dijelom gospodarskog i društvenog života.

PROJEKT NEVER FORGET

OPATIJA 2022.

PIŠE: DARKO FISCHER

Kada sam brzopleto prihvatio molbu gospođe Melite Švob da napišem članak za Ha-Kol o boravku Holokaust preživjelih u Opatiji ove, 2022. godine, nisam bio svjestan u kakve sam se nevolje uvalio. Ako napišem ozbiljan članak s dosadnim podacima, statistikom s točnim brojem netočnih podataka: koliko učesnika, broj predavanja, koncerata, izleta, filmskih prikaza, nagrada na lutriji, to bi bilo dosadno.

Sjetio sam se starog židovskog vica! Gospodin Diamant kaže svom prokuristi: “Kohn, tvrtka idući tjedan slavi 25 godina postojanja. Smislite nešto, ne smije biti skupo, treba biti efektno i svi bi se trebali veseliti”. Kohn u očaju prevrne oči i instinktivno pogleda prema gore i pogled mu padne na veliki kristalni luster. “Gospodine Diamant, kada biste se Vi objesili na ovaj luster, to ne bi puno koštalo, bilo bi efektno i svi bi se veselili”.

Da pokušam na ovaj način ali bez prijedloga da se bilo tko objesi o luster? Naglasak: bez mnogo truda, efektno i mnogi da se vesele.

Počnimo sa “zapovjednim linijom”. Pod strogom maršalskom palicom naše generalice sve se odvijalo u najboljem redu. Njen stožer od nekoliko članova izvrsno je funkcionirao. Razgibavanje ili gimnastika odvijala se svakog jutra bez prisile, pa oni, koji su smatrali da im zglobovi previše škripe mogli su i izostatiti.

Renomirani predavači bili su dovoljno glasni da nitko nije zaspao, pa da i je, i da

se skotrljao sa stolice, sigurno bi odmah dobio svu potrebnu pomoć. Vrijedne domaćice, članice već spomenutog stožera, budno su pazile da svatko bude primjerenom uslužen i u obilnom izboru ukusne hrane izabere ono što mu najbolje prija. One su također pazile da oba izleta, onaj u Rijeku i onaj na Brijune, prođu u najboljem redu, tako da su i oni nešto manje pokretni učesnici to s lakoćom svladali. Obilazak Opatije bajne, bisera našega mora, protekao je ugodno i zanimljivo uz stručno vodstvo uglednog lokalnog turističkog vodiča. Saznali smo da mnoge impozantne zgrade duguju svoju ljepotu graditeljima i poduzetnicima židovskog porijekla. Naš turistički vodič je i vrstan glazbenik koji nas je nekoliko večeri divno zabavljao svirkom i pjevanjem starih pjesama koje su nas vratile u našu (dav-

nu) mladost. Nije ni čudo, da smo se svi nakon svega toga i pomladili.

Nije izostala ni proslava rođendana dviju naših članica uz divnu tortu i obilje slatkiša i vina.

A šlag na tortu, ne samo ovu rođendansku već cjelokupnog susreta i šećer na kraju, bila je šabatna večer. Divno pripremljena košer hrana, košer vino, blagoslov našeg rabina bili su podsjetnik na našu tradiciju, naše nastojanje da ju održavamo i da našem potomstvu osiguramo ljepšu sudbinu od one, koju smo mi, preživjeli Holokausta, prošli.

Slike govore više od riječi! Pogledajte neke od njih i kako nas je vidio naš službeni fotograf!

MAZEL TOV!

FELLEROV ELSA-FLUID, PANACEJA ONDAŠNJEG VREMENA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Elsa-fluid, čuveni proizvod ljekarnika i poduzetnika Eugena Viktora Feller (Lavov, 1871. – Zagreb, 1936.), bio je ono što bismo danas nazvali panacejom i, kao lijek protiv svih bolesti, doživio je izuzetan uspjeh u svoje vrijeme. Bio je to eliksir za ublažavanje mnogih vrsta bolova, prehlade, živčane iscrpljenosti, za jačanje mišića, za podizanje imuniteta i sprječavanje mnogih bolesti. Žene su čak tvrdile da ih Elsa-fluid pomlađuje. Pile su se mogle koristiti za pospješivanje probave i čišćenje, a tinkture za kurje oči. S vremenom Feller je lansirao i kozmetičke i higijenske proizvode. Proizvod koji je dobio ime po njegovoj majci bio je reklamiran u svim novinama, časopisima i na kalendarima. Feller je bio stručnjak za ljekarništvo, ali i veliki majstor promidžbe svojeg proizvoda. Može se s priličnom sigurnošću reći da je bio otac propagande u farmaceutskoj industriji.

Knjiga o Elsa-fluidu i njegovom tvorcu Felleru, ukrajinskom Židovu koji je došao u Hrvatsku, predstavljena je u lipnju u Židovskoj općini Zagreb. Iza nje stoje autorice Stella Fatović Ferenčić i Jasenka Ferber Bogdan, stručnjakinje za povijest medicine i farmacije kao i za povijest umjetnosti, a uz njih djelo su predstavile i recenzentice Vlatka Filipčić Maligec i Maja Jakševac Mikša. O svom pradjedu

PREDSTAVLJANJE KNJIGE U ŽOZ-U

i obitelji govorila je i Marta Zdenković, a obratila se i predstavnicama farmaceutske tvrtke Salvus koja je financijski pratila knjigu, jednako kao i Ministarstvo kulture RH.

Publikacija “Što je Elsa-fluid? To se zna. Eugen Viktor Feller — ljekarnik i investitor” nastajala je gotovo trideset godina, rekla su autorice. “Projekt je započeo 1994.”, ispričala je Ferber Bogdan, a “istraživanje Viktora Eugena Feller bilo je izuzetno opsežno jer je krenulo

praktički ni iz čega”. Željele smo u potpunosti istražiti njegov život i rad pa nas je put doveo ne samo u Donju Stubicu nego i u Zagreb, zbog niza arhitektonskih ulaganja koja su dala bitna obilježja gradu, baš kao što je i ljekarna na glavnom gradskom trgu dala Donjoj Stubici. “Ova je knjiga zaokružila naše istraživanje”, rekla je Ferber Bogdan.

Feller je, postavši imućan upravo zahvaljujući Elsa-fluidu, u Zagrebu 1906. na uglu Jelačićevog trga i Jurišićeve ulice,

izgradio monumentalnu četverokatnicu “Elsa-fluid dom”. To je bila jedina zgrada od četiri kata u tadašnjem Zagrebu. Pročelje je bilo kompletno okrenuto reklamiranju — uz ogromnu bocu Elsa-fluida stajao je i golemi natpis: “Što je Elsa-fluid — to se zna”.

Feller je uskoro izgradio kuću u Jurjevskoj ulici i tamo se preselio s obitelji. Bila je to vila izuzetnog standarda koja je imala i gospodarsku zgradu, te zgradu za garažu, prvu u Zagrebu.

Stella Fatović Ferenčić kazala je da je Feller bio istaknuti Ukrajinac, Židov, koji je svojim radom obogatio poduzetništvo, proizvodnju ljekarničkog specijaliteta, reklamu u Hrvatskoj i ulagao u arhitekturu grada Zagreba. Feller je svoj novac investirao i u različite humanitarne akcije, kulturne i umjetničke projekte, rekla je. Osvrnuvši se na Fellerovo ukrajinsko-židovsko podrijetlo, rekla je da je “danas,

kada su sve naše nade i stremljena usmjereni prema Ukrajini, važno imati spoznaju da je među nama živio i radio ljekarnik, poduzetnik, koji je svojim radom prozeo europske vrijednosti s našom regijom”.

Filipčić Maligec koja vodi Muzej seljačkih buna u Donjoj Stubici kazala je da su jedan od prvih predmeta koji su ušli u zbirku bila vatrogasna kola koja je Feller poklonio Donjoj Stubici. “Ona se i danas mogu vidjeti na ulazu u naš muzej”. Pričalo se da će u Fellerovoj apoteci biti Muzej ljekarništva, ali ta je ideja napuštena. Međutim, Fellerova zgrada bi trebala biti namijenjena kulturnoj udruzi Kajkavijani, a jedna od prostorija bit će posvećena obitelji Feller i tamo će biti izloženi i materijali, pojasnila je Filipčić Maligec.

Fellerova je donjostubička zgrada prvenstveno bila tvornica za proizvodnju Elsa-fluida. Pretpostavlja se da je u ovoj

proizvodnji moglo biti zaposleno stotinjak ljudi, a radilo se o dobro organiziranoj i usklađenoj manofakturi.

Recenzentica Maja Jakševac Mikša, dugogodišnja direktorica Hrvatskog farmaceutskog društva, istaknula je da je uvijek željela da se što više povijesnih podataka uspije sačuvati za buduće generacije i široj javnosti prikaže kultura ljekarništva. “Ljekarnici su u bivšim vremenima bili izrazito cijenjena i imućna struka, a za ono doba bili su vrlo napredni”, rekla je, dodajući da je i u autoricama prepoznala veliku želju da se što veći dio farmaceutske baštine pokuša sačuvati. “Autorice ne samo da su prikazale razvikanje ljekarništva sa stajališta farmaceuta Feller, one su obradile i vlasnike desetak najstarijih ljekarni u Zagrebu, ali i šire, i njima možemo zahvaliti da danas posjedujemo tu građu”. Rekla je da su joj posebno dragi dijelovi knjige gdje se govori o Fellerovom dolasku u Zagreb i promjenama nekih vizura grada iza kojih on stoji.

Svojim je fluidom Feller stvorio veliko bogatstvo, ali i svjetski glas. Intenzivnom proizvodnjom, dobro osmišljenom reklamom i spretnim poduzetništvom osvojio je i tržišta Austrije, Njemačke, Italije, Francuske, Engleske, Egipta, Kine, Japana i Amerike.

U knjizi se o Felleru govori kao o ljekarniku, ali i kao o osobi koja je značajno utjecala na razvoj Donje Stubice. Zahvaljujući proizvodnji i velikoj potrošnji Fellerova Elsa-fluida pošta u Stubici bila je prva u Hrvatskom zagorju koja je već početkom 20. stoljeća sudjelovala u međunarodnom poštanskom prometu s velikim brojem europskih zemalja, ali i onim afričkim (Egiptom) i azijskim (Kinom i Japanom), te Amerikom. Otpremala je na dan 300 do 400 pošiljaka Elsa-fluida i primala gotovo isto tolikom novčanih uputnica, što je znatno utjecalo na njezin prihod ali i ukupno gospodarstvo čitavog

kraja. Elsa-fluid bio je pripravak koji je sadržavao više od 70 posto alkohola i biljne ekstrakte. Tako je u vrijeme prohibicije zapečaćeni pripravak bio vrlo popularan u Americi.

Eugen Viktor Feller rođen je 1871. u židovskoj obitelji u Lavovu u Ukrajini. Školovao se za ljekarnika a budući da je pet godina morao stažirati, put ga je doveo i u Hrvatsku. Godine 1899. postao je vlasnikom ljekarne u Donjoj Stubici a ubrzo otvara i tvornicu. Obogativši se zahvaljujući proizvodnji i prodaji fluida uskoro seli u Zagreb.

Feller je imao dvanaestoro djece. Deseetero ih je doživjelo odraslu dob, a svi su bili visoko obrazovani. U Hrvatskom bibliografskom leksikonu njih je četvero i jedan unuk — slikar i imenjak Eugen Feller. Sin Eugena Viktora Feller bio je svjetski poznati matematičar Vilim

Feller. Nekoliko ih je bilo ljekarnika. Tijekom Drugoga svjetskog rata tri su Eugenova sina izgubila život. Najgore je prošao ljekarnik Kazimir, koji je preuzeo ljekarnu u Donjoj Stubici. Oženio se Židovkom s kojom je imao sina. Uspostavom NDH Kazimir je odveden u Jasenovac gdje je pogubljen, a njegov sin i supruga pogubljeni su u logoru u Staroj Gradiški.

Prema obiteljskoj legendi, Feller je recepturu Elsa-fluida ponio sa sobom u grob. Umro je 1936. i pokopan je u obiteljskoj grobnici u Arkadama na Mirogoju, gdje su već počivale njegove dvije kćeri, Marica i Elsa, koja je nosila ime po Eugenovoj majci.

Knjiga o Felleru u ŽOZ-u nije bila na prodaju, ali tko ju je želio ponijeti doma mogao je zauzvrat donirati novac za Ukrajinu, rodnu zemlju Viktora Eugena Feller.

IZLOŽBA MELITE KRAUS U NOVOME SADU

PIŠE: F. B.

Umjetnica Melita Kraus u lipnju je svoje slikarstvo, prepuno elemenata židovske vjere i tradicije, predstavila u Novome Sadu u okviru projekta “Sinagoga — mjesto susretanja”. Izložba slike Melite Kraus bila je otvorena u Malom likovnom salonu Kulturnog centra Novog Sada.

Posjetitelji i ljubitelji umjetnosti mogli su vidjeti akvarele i artbook Melite Kraus, a ova umjetnica iz Bjelovara, kao što su napisali organizatori “kao da ima onu magičnu moć da pred očima gleda-

telja rasplete priču o nestalom svijetu istočnoeuropskih Aškenaza. Ta se priča razmatra na njenim rolama i traje kao što traje put židovske dijaspor. Zvuci klezmer muzike odzvanjaju s tih slika, legenda o Golemu izranja iz prošlosti, a mali/veliki ljudi iz štetla biju svoje životne bitke i traju, sačuvani na platnima, papirima i knjigama pretvorenim u slike. Putuju s Melitom po svijetu”.

Melita Kraus, rođena je 1954. godine u Bjelovaru gdje je završila osnovnu i srednju školu. Diplomirala je politologiju na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu 1984. godine, a sve do umirovljenja predavala je etiku u srednjim školama u Bjelovaru.

Izlagati je počela 1991. godine, a do sada je sudjelovala na više od stotinjak grupnih i samostalnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu. Osim slikarstvom bavi se pisanjem i ilustriranjem knjiga za djecu. Do sada je objavila nekoliko autorskih slikovnica od kojih su neke prevedene na engleski jezik.

ALFI KABILJO DOBITNIK NAGRADE ZA ŽIVOTNO DJELO EUROPSKOG SAVEZA SKLADATELJA I TEKSTOPISACA

PIŠE: J. C.

Dodjela Nagrada Camille, koju dodjeljuje Europski savez skladatelja i tekstopisaca (ECSA) najboljim skladateljima filmske i audio-vizualne glazbe, održat će se 27. rujna u Splitu, a dobitnik ovogodišnje nagrade za životno djelo hrvatski je skladatelj Alfi Kabiljo.

Prema objašnjenju ECSA-e, dodjeljujući nagradu Alfiju Kabilju “ECSA želi odati počast njegovoj uspješnoj karijeri

koja traje već pola stoljeća, s više od 40 filmova i 100 televizijskih serija”.

ECSA “vjeruje da sposobnost gospodina Kabilja da tijekom godina radi u toliko glazbenih žanrova, uz održavanje tako visoke razine profesionalizma i umjetničkog integriteta, služi kao primjer cijeloj zajednici stvaratelja audiovizualne glazbe”, dodaje se u obrazloženju. Na dodjeli nagrada uživo će se izvesti izbor najboljih Kabiljovih filmskih i televizijskih glazbenih ostvarenja. Uz nagradu za životno djelo, ove će se godine dodijeliti

nagrade u kategorijama filmske glazbe, glazbe za dugometražni dokumentarni film i originalne glazbe za dramsku seriju.

Europski savez skladatelja i tekstopisaca (ECSA) sastoji se od mreže od više od 55 organizacija skladatelja i tekstopisaca iz 27 zemalja koje zajedno rade na poboljšanju društvenog i ekonomskog razvoja glazbenog stvaralaštva u Europi kroz jednake komercijalne uvjete za skladatelje i tekstopisce

DAN(I) NACIONALNIH MANJINA GRADA OSIJEKA

PIŠE: PAULA REM

U oblikovanju ekonomije, kulture i urbane strukture današnjeg Osijeka sudjelovali su pripadnici mnogih naroda i nacionalnosti, koji u sinergiji i dan-danas pridonose kulturno-društvenom životu grada. Kako bi se vrednovalo doprinos mnogobrojnih skupina Osijeku, utemeljen je Dan nacionalnih manjina Grada

Osijeka, koji se ove godine protegnuo na čak dva dana u sklopu kojih je početkom svibnja održana folklorna manifestacija u kojoj su pripadnici manjina predstavili svoje tradicionalne pjesme i plesove, te promocija knjiga objavljenih u nakladništvu nacionalnih manjina. Program je počeo na sunčanu nedjelju, a uzavrelu atmosferu dodatno su razbuknuli predstavnici jedanaest nacionalnih manjina. U prigodnim govorima istaknuto

je zadovoljstvo činjenicom da je Osijek jedini grad u kojem su zastupljene sve 22 nacionalne manjine u cijeloj Hrvatskoj. Jedanaest od mnogobrojnih osječkih nacionalnih manjina predstavilo je svoje tradicionalne pjesme i plesove. Topao dan izmamio je mnoge na ulice, a članovi nacionalnih manjina iskoristili su priliku za zbližavanje: zrak je treptio, a povezanost prisutnih članova manjina bila je gotovo opipljiva.

Program je započeo veoma energičnim i zanesenim plesom Romskog resursnog centra Darda, a u sklopu programa predstavile su se i druge nacionalne manjine: njemačka, srpska, slovačka, ukrajinska, makedonska, bošnjačka, mađarska i rusinska. Na koncu užarenog programa, svojom pozitivnom energijom i optimizmom događaj je zaključila naša plesna skupina “Haverim shel Israel”. Pod vodstvom Nives Beissmann, plesna skupina izvela je dva izraelska plesa uz pjesme “Nesiha” i “Heya, hey”. Odjevene u tradicionalno žutu odjeću, naše plesačice približile su atmosferu Izraela osječkoj publici. Naše plesačice, koje ni u jednom trenutku nisu skidale osmijeh s lica, izmamile su osmijehe i kod publike. Izraelski ples zaključio je cjelokupni događaj, stavljajući točku na kraj dugačkog i raznovrsnog programa, još jednom podcrtavajući važnost židovskog doprinosa Osijeku.

Sudjelovanje u Danima nacionalnih manjina produbilo je osjećaj pripadnosti vlastitoj zajednici, ali i kolektivitet između svih nacionalnih manjina, zbog čega smo s nestrpljenjem iščekivali nastavak programa. U ponedjeljak 9. svibnja u prostorijama Stare pekare, pored nedavno renoviranog trga u Tvrđi, staroj jezgri Osijeka, održana je promocija mnogih knjiga koje su izašle u nakladama zajednica nacionalnih manjina tijekom prošle godine. Naslov programa Razgovori s knjigom sugerira kako je knjiga medij razgovora, koja omogućava dijalog između različitih kulturnih i nacionalnih skupina, otvara granice i ruši predrasude. Knjige koje su izašle tijekom prethodnih godina također su bile zastupljene i izložene, pa se tako Židovska općina Osijek istaknula izloživši mnogobrojne naslove koji su izašli u našoj nakladi, među kojima i znanstvene monografije: “Židovi u Vinkovcima i okolici” Tome Šalića, “Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja

Prvoga svjetskog rata” i “Židovi u Srijemu od doseljenja do Holokausta” Ljiljane Dobrovšak, te “Židovi u Osijeku: 1918. – 1941. “Zlate Živaković-Kerže. Dnevnik Alfreda Fischera, oca našeg počasnog predsjednika Darka Fischera “Još nekoliko dana: budimpeštanski dnevnik 1944.” privukao je veliki interes publike.”

**ZNANSTVENO-STRUČNI SKUP
“UGLEDNI NIJEMCI, AUSTRIJANCI I
ŽIDOV I U JAVNOM ŽIVOTU OSIJEKA
KROZ POVIJEST”**

Na Pravnom fakultetu održan je 3. lipnja znanstveno-stručni skup “Ugledni Nijemci, Austrijanci i Židovi u javnom životu Osijeka kroz povijest”, kako bi se ukazalo na doprinos pripadnika različitih nacionalnih manjina ekonomskom, političkom, kulturnom, prosvjetnom i društvenom razvoju Osijeka od 19. stoljeća do danas. Skup je okupio širok spektar sudionika, a tematski i metodološki pristup svakog od 22 izlagača uvelike se razlikovao. Nastupili su profesori i suradnici Sveučilišta Josipa Jurja

Strossmayera, predstavnici udruga i zajednica (Židovska općina Osijek, Snaga kulture Osijek). Organizatorica prof. dr. sc. Ljubica Kordić otvorila je skup u ime Pravnog fakulteta.

Skup je započeo izlaganjem prof. dr. sc. Darka Fischera, počasnog predsjednika Židovske općine Osijek, koji je okupljene informirao i zabavio svojim predavanjem pod nazivom Dvojica Bele Fischera, objašnjavajući uobičajenu zabunu vezanu uz zabunu dvojice povijesnih Osječana koji su nosili isto ime. Drugo izlaganje ‘Osječki san’ i transformacija Osijeka u značajan centralnoeuropski grad: Doprinos Oskara Weismayera ekonomskom razvoju Osijeka krajem 19. i početkom 20. stoljeća Paule Rem donijelo je povijesni pregled vezan uz nastanak građanskog društva kao rezultat tranzicije s feudalizma na kapitalizam, “osječki san” povezan s urbanizacijom Osijeka, ali i nastanak ŽO Osijek te podijeljenost židovskog identiteta između cionizma i asimilacionizma. Doprinos Oskara Weismayera, osnivača Hrvatske zemaljske

banke (kasnije Jugoslavenske banke) bio je ključan za razvoj osječke i hrvatske industrije, a zahvaljujući kapitalu iz ove banke pokrenuto je mnoštvo firmi.

Usljedili su rezultati znanstvene studije prof. dr. sc. Ivane Jozić i dr. sc. Ivane Šarić Šokčević s Filozofskog fakulteta Osijek pod nazivom Identitet skriven u reklamnoj poruci. Analizom sadržaja reklama iz 19. stoljeća, došle su do spoznaja vezanih uz samoprezentaciju osječkih Nijemaca. Kod npr. zubarskih usluga, posebno je naglašen bio socijalni aspekt (npr. besplatne stomatološke usluge za siromašne) i tehnološki aspekt (npr. dostupnost modernih instrumenata i anestezijske). Dr. sc. Viktor Palić govorio je o osječkom pravniku židovskog porijekla Feliksu Kohnu, koji je sudjelovao na čuvenom Cionističkom skupu u Osijeku, zalažući se za asimilacionizam. Prof. dr. sc. Miro Gardaš donio je sveobuhvatni pregled vezan uz doprinos njemačkih i židovskih odvjetnika i pravika. Prof. dr. sc. Josip Berdica govorio je o prevoditelju filozofijskih djela, Viktoru D. Sonnenfeldu, a prof. dr. sc. Zlata Živaković-Kerže na poučan način prenijela je informacije vezane uz dobrotvorni rad Franje Gottschalka. Matko Guštin, mag. iur. izlagao je vezano uz zasluge Johanna Kohlhofera za osnivanje osječkog sirotišta. Viša kustosica Andreja Šimičić i dr. sc. Marina Vinaj iz Muzeja Slavonije prezentirale su književnu ostavštinu židovske obitelji Weissmann. Dipl. oec. Davor Horvat nastupio je u ime udruge "Snaga kulture Osijek", puštajući audio snimku u kojoj je dr. sc. Anica Perković dramaturški izvela audiopriču o Paulini Hermann.

Prof. dr. sc. Višnja Lachner izlaganjem o Mathildi Gillming, supruzi poznatog gradonačelnika Vjekoslava Hengla, zaslužnog za elektrifikaciju Osijeka, ukazala je na visoku razinu emancipacije žena u Osijeku početkom 20. stoljeća. Lachner je istaknula kako su žene same raspo-

lagale posjedima, zalagale se za svoje interese i uživale visok stupanj pravne autonomije. Hengl je svoju suprugu zastupao u njezinim sudskim procesima, ali ne u ulozi supruga, već u ulozi odvjetnika, što je bila njegova struka. Doc. dr. sc. Stephanie Jug s Filozofskog fakulteta Osijek održala je izlaganje o poznatoj književnici Vilmi Vukelić, koja potječe iz židovske obitelji građanske klase, a koja je bila izuzetno socijalno osviještena. Vukelić je u svojim memoarima komentirala društvene nepravde, stavljajući naglasak na obespravljene Osječane s margine društva, a namjerno izbjegavajući imenovati bogate i privilegirane, ne želeći im davati značaj. Vilma je tako pisala o malim obrtnicima, trgovcima, postolarima, radnicima, siromašnima i potlačenima, a nije poimence spominjala bogate i utjecajne industrijalce.

U finalnom dijelu skupa, prof. Željko Rišner govorio je o svjetski poznatom židovskom kiparu Oskaru Nemonu, ali i o malo poznatoj osječkoj književnici s početka 20. stoljeća, koja je tekstove potpisivala koristeći pseudonime. Doc.

dr. sc. Dubravka Papa i mag. mus. Anja Papa govorile su o opernim umjetnicima njemačkog, austrijskog i židovskog podrijetla u 19. stoljeću, a prof. Petar Kerže predstavio je dvije važne osobe iz povijesti osječkog sporta: Nijemce Gustava Lechnera i Josipa Gutzmirtla. Prof. dr. sc. Leonard Pon predstavio je društveno-kulturne i znanstveno-istraživačke odjeke djelovanja važnog profesora s Filozofskog fakulteta, Velimira Petrovića. Prof. Ljubica Kordić, glavna organizatorica i moderatorica skupa, govorila je o Ernestu Pascheru, dugogodišnjem ravnatelju Kraljevske velike gimnazije u Osijeku. Bilo je izuzetno zanimljivo čuti pojedinosti vezane uz školstvo i obrazovni sustav početka 20. stoljeća, od kvalifikacija nužnih za stjecanje učiteljskog posla, preko područja djelatnosti, pa sve do kriterija za ocjenjivanje.

S obzirom na raznovrsne i zanimljive teme, pozornost sudionika ostala je budna i koncentrirana: čak i nakon šest sati trajanja skupa, činilo se da je nešto ostalo nedorečeno, da postoji još mnogo značajnih Osječana o kojima bi trebalo govoriti.

STJEPAN KIRHOFFER — PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA IZ SLAVONSKOG BRODA

PRIPREMIO: J. C.

IZRAELSKI VELEPOSŁANIK ILAN MOR
I MIRTA KIRHOFFER

Prigodna postumna svečanost dodjele priznanja Pravednik među narodima, u organizaciji veleposlanstva Države Izraela i Grada Slavenskog Broda, održana je u svibnju u Slavenskome Brodu. Na svečanosti je priznanje odano Stjepanu Kirhoferu koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata spasio tada sedmogodišnjeg židovskog dječaka Ljubu Pechija.

Priznanje Pravednik među narodima je Stjepanovoj unuci Mirti Kirhofer u Slavenskom Brodu uručio veleposlanik Države Izrael Ilan Mor.

Ljubu Pechi (88), koji danas živi u SAD-u, zbog ove je svečanosti nakon gotovo 80 godina ponovno došao u Slavenski Brod. Novinarima je kazao da je u tom gradu proveo dvije lijepe, ali opasne godine. Ljubu Pechija su ustaše 1943. odvele u zatvor, iz kojeg ga je Stjepan Kirhofer uspio spasiti

samo šest sati prije nego li je vlak s drugim zatvorenicima otišao u logor u Njemačku. "Godinama nisam mogao govoriti o ovome. Kao da sam bio u nijemom filmu, živio sam kao u zatvoru bez rešetki. Nakon što sam potražio pomoć ponovno sam počeo živjeti. Moj život je odličan, imam sina, unuke. Sad sam u mirovini i ne može biti bolje", rekao je Ljubu Pechi, koji danas sa svojom obitelji živi u San Diegu. Ceremonija je bila posebno dirljiva i za unuku Stjepana Kirhofera, Martu.

"Moj djed nije dvojio kada je došao trenutak da zaštiti Ljubu. Ja nisam upoznala djeda, jer je umro deset godina prije mog rođenja. Međutim njegov utjecaj je bio veliki i nastavlja se i sada", istaknula je u emotivnoj izjavi Mirta Kirhofer, te dodala: "Nadam se da će priča o njegovoj nesebičnosti biti na ponos ne samo našoj obitelji, već i cijelom Slavenskom Brodu".

"Vjerujem da svatko od nas, svaki muškarac ili žena može napraviti razliku, te nadalje svatko od nas ima mogućnost odabira između pravog i krivog, te odabira da učini pravu stvar kada je suočen s nečovječnošću", izjavio je veleposlanik Mor.

"U najmračnije doba čovječanstva, tijekom Holokausta, Stjepan Kirhofer preuzeo je nesebičnu brigu za svog sedmogodišnjeg nećaka, židovskog dječaka Ljubu Pechija. Nije bilo važno što su Ljubini roditelji prethodno prešli na katoličan-

stvo, u očima tlačitelja oni su uvijek bili i ostali Židovi, nepoželjni. Dvije se godine Stjepan brinuo o Ljubi, sve dok nije uspio osigurati plan za bijeg od progona", istaknuo je Mor.

Napomenuo je i da ne smijemo zaboraviti kako u Hrvatskoj još ima gradova u kojima ulice nose imena "zloglasnih ljudi". "Ono čega bismo se trebali sjećati, ne samo u Hrvatskoj, nisu ti krivci, ubojice, i njihovi suradnici, već životi koji su zbog tih ljudi i tih ideologija izgubljeni", naglasio je Mor, podsjetivši da je do nedavno i Slavenski Brod imao jednu takvu ulicu.

Gradonačelnik Slavenskog Broda Mirko Duspara izjavio je nakon svečanosti da turbulentna vremena izrode heroje, a ovo priznanje Pravednik među narodima je odavanje počasti i drugim sličnim još neispričanim pričama.

Podsjetio je na velika stradanja Slavenskog Broda u Drugom svjetskom ratu, kao i prije 30 godina kada je tijekom Domovinskog u ovom gradu poginulo 28 djece.

Priznanje Pravednik među narodima primilo je ukupno 27.000 pojedinaca, među njima su 123 Hrvata, a dodjeljuje ga Memorijalni centar Jad Vašem iz Izraela, Priznanje Pravednik među narodima dodjeljuje se nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života riskirali svoje živote da tijekom Holokausta spase Židove.

PONOVO ŠKOLSKI POSJETI JASENOVCU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Od početka svibnja, kada je Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH ponovilo poziv školama da posjete Javnu ustanovu Spomen područja Jasenovac, počela je trka s vremenom da se ta terenska stvarno i održi. Jer učitelji nisu više zaduženi samo za disciplinu adolescenata, već i da kompletno odrade cijelu pripremu: utvrđivanje termina, promjena rasporeda, naručivanje slobodnog autobusa, podjela zadataka učenicima. Mnogo više posla od slične terenske nastave u Vukovaru gdje je sve već pripremljeno. Svibanj kao mjesec je odličan za terensku nastavu, dugi dani i mogućnost kratkih rukava itekako pomažu u takvim stvarima. No, kada se uči o Drugom svjetskom ratu, odnosno stradanju civilnog stanovništva, zadnja tema se prometne u ožujku. Kustosica Ines iz Jasenovca priznala je da su ožujak i travanj najposjećeniji mjeseci Memorijalnom centru. Stoga, kad u Jasenovac idete sredinom lipnja, to zasigurno nije onaj isti trenutak za saznanja kojima su učenici ovladali dva ili tri mjeseca ranije.

Odabir lokacije za terensku nastavu povezanu s Drugim svjetskim ratom (ni) je težak. Počevši od spomenika u vlastitom naselju pa do mjesta neke bitke, događaja ili nešto treće — imamo dosta lokacija za to. No, jesu li sve prikladne? Uređene za posjet četrnaestogodišnjaka kojima postavljamo terenske zadatke? U bivšoj NDH bilo je više od 40 logora za nepoćudne, jesu li svi dostupni? Prvi logor Danica kod Koprivnice je blizu grada,

relativno dobro uređen. No, bez pripreme nemate tamo što raditi. Ponekad posjetitelji iznenadi i visoka trava te nedostatak info-table koja bi govorila o tome što je tu bilo 1941./42. Kampor na Rabu? Komemoracija se održava početkom rujna na dan kapitulacije Italije i raspuštanja logora. Nezgodno za dolazak učenika koji su tada u fazi povratka u školu. Jadovno? Imate dojam da se pristupni šumski put do Šaranove jame uređuje samo za termin komemoracije (krajem lipnja), ostalo vam je da tamo odete na vlastitu sreću. Slično je i s Brezovicom i spomenikom osnutku Prvog sisačkog odreda 22. lipnja. Lepoglava je isto dobro mjesto za terensku nastavu, dostupna npr. i za učenike iz Zagreba. No, pločice koje su polomljene na Spomen-groblju logoraša ili urušeni zidovi u Parku antifašizma ne ulijevaju povjerenje u sigurnost. Isto tako nedostaje info-tabla. Ispada da je Jasenovac stvarno broj jedan destinacija za terensku nastavu s ratnom temom.

Površinom mali, ali bogato ispunjeni muzej daje solidan prikaz o tome što se ovdje događalo od prvih konvoja logoraša u kasno ljeto 1941. do slavnog proboja 22. travnja 1945. Posjet Jasenovcu počinje predstavljanjem Javne ustanove, od čega se sastoji, koji zadatci očekuju posjetitelje. Najprije šetnja memorijalnom površinom, stazom koja je nekada bila cesta i u logoru, uz željezničku prugu kojom su dovođeni logoraši. Priča se o nastanku logora, o napuštenom kompleksu obitelji Bačić, o izgradnji nasipa uz Savu i Strug, gradnji baraka i ostalih objekata na što podsjećaju velike zemljane humke. Tu je i replika vlaka kakvim su dovođeni

nesretnici osuđeni na Jasenovac. Potom Bogdanovićev Kameni cvijet i priča o jednom od najpoznatijih spomenika u bivšoj državi. Kako se spomenik gradio, zašto su tu stihovi Ivana Gorana Kovačića, zašto spomenik ima oštećenja, je li oduvijek tako izgledao, koja je bila simbolika tog divovskog betonskog lopoča? Na taj prvi dio otpadne najmanje sat vremena. Potom povratak do Muzeja i podjela po radionicama. Učenici u timu pretražuju muzejski postav, tko su bile žrtve, a tko počinitelji zločina, kako prepoznati podrijetlo žrtava, što je dehumanizacija... Evaluacija istraženih zadataka je treći dio, predstavnici grupa iznose svoje tvrdnje pred ostalima u Edukacijskom centru. Svakako pomaže da učenici imaju svoja pitanja, možda i referate koje su pripremili za izlaganje pred drugima. “To je gradivo koje smo odavno odradili pa sam ih morala ‘vratiti’ na temu kao dio pripreme jer je datumski već bio sam kraj školske godine. Srećom, znala sam da u Jasenovcu imaju pripremljenu radionicu za učenike. No, ono što je izostalo, to je refleksija učenika nakon terenske u školi jer više nismo imali sat povijesti. Mnogi učenici su (iako smo o Jasenovcu radili na nastavi) ipak u velikoj mjeri bili uvjereni da će vidjeti dijelove logora — svaku generaciju to iznenadi kad vide divno uređen lokalitet sa spomenikom i modernim muzejom i prostorom za radionicu. Mnogi su se plašili da će im sam posjet muzeju biti daleko traumatičnije iskustvo nego što je bilo, kako su kasnije kroz razgovor izjavili. To su isto rekly i profesorice u pratnji koje nikad nisu bile tamo. Dok su radili zadatke u sklopu

radionice, bilo mi je zanimljivo vidjeti kako su mnogi koji dobro znaju povijest tog razdoblja komentirali svoje zadatke i uspoređivali s onim što su znali otprije, dio njih kao i obično, odradio je svoj dio, bez potpunog razumijevanja, a utoliko vjerojatno i ne unoseći se emocionalno u događanja. U onom dijelu kada predstavnici grupe odgovaraju u ime grupe na postavljena pitanja/zadatke, bilo je zaista odličnih odgovora, iako predstavnici nisu uvijek bili ‘najbolji’ učenici među njima. Zadnja grupa koja je imala zadatak o dehumanizaciji, odradila je sjajno svoj dio: jedna učenica u ime grupe je baš pogodila temu. Uz malu pomoć došli su do odličnih završnih razmišljanja o tome ‘kako se uopće mogao dogoditi zločin takvih razmjera’, podijelila je svoja razmišljanja učiteljica Tamara iz Osnovne škole Josipa Jurja Strossmayera u Zagrebu. Oni su dosad terensku obavljali na Dotršćini.

Što su drugi učenici na kraju mislili u logoru, rekli su u anketnom listiću. Jasenovcu su dali većinom ocjenu vrlo dobar, negativnih nije bilo. Muzejskim postavom su u potpunosti ili osrednje zadovoljni, a visoku ocjenu dali su uređenju okoliša. Što im se urezalo u sjećanje? “Očekivao sam da ću vidjeti baš logor, prostorije, komore i slično” (Jan); “Najviše su mi se usjekla sva ta imena na staklu, koliko ih ima”. (Manuela); “Zanimljiv mi je bio vlak i spomenik. Muzej mi se nije toliko svidio, šteta da nema više ostataka” (Lucija); “Očekivao sam više” (Emanuel); “Trebalo bi staviti više slika, više govoriti o samim žrtvama, kako je logor izgledao tijekom rata” (Tena); “Bilo je informativno i zanimljivo. Najviše mi se svidio Kameni cvijet. Nije mi se svidjelo stajati na suncu” (Ivan). Osmišli se uglavnom slažu da bi posjet Jasenovcu preporučili i drugima učenicima. Na pitanje o prikazanoj patnji logoraša, dio je učenika odgovorio da postoje nedostaci i da nisu sve razumjeli, što ostaje mu-

UČENICI U JASENOVCU

zejskom osoblju da poprave. Učiteljica Tamara je osobno uvjeren da se posjet Jasenovcu može iskoristiti za razvitak empatije učenika. “Prema vlastitom iskustvu primijetila sam kako im je najbolje približiti osobne priče pojedinaca imenom i prezimenom. Tako da bi se i u radionici mogao taj aspekt još dodatno naglasiti pored pitanja/zadataka koji su predviđeni. Ako im se spominju skupine ljudi općenito, posebno ako se učenici ne mogu s njima na neki način poistovjetiti, to često ne postigne njihovo dublje

uključenje u temu i ne izaziva empatiju. No, već samo spominjanje djece u logoru, izaziva njihove reakcije što znači da reagiraju na ono što im je koliko toliko blisko. Ništa novo.” I kao što je jedan povjesničar rekao — Jasenovac je skup tisuća i tisuća osobnih priča i tragedija. Odabrali jednu ili odabrali sve, nemoguće je.

Prema dostupnim podacima Javnu ustanovu Spomen područja Jasenovac ove su godine posjetili učenici tek četiri osnovnih škola: iz Zagreba, Radoboja, Jalžabeta i Koprivnice. Mnogo premalo!

NEPRAVEDNO ZABORAVLJENI HINKO GOTTLIEB I NJEGOV ROMAN “KLJUČ OD VELIKIH VRATA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Nova izdavačka kuća Boudoni, sestrinska tvrtka Fraktura, nedavno je objavila prvi mali dragulj u svojoj kolekciji svjetske klasike — roman “Ključ od velikih vrata” Hinka Gottlieba. Ovaj nepravedno zaboravljeni roman imao je vrlo neobičnu sudbinu — Hinko Gottlieb pisao ga je, kao što u pogovoru ističe Miljenko Jergović, “zapravo dvaput”. Rukopis je prvi puta, zbog rata i logora u kojima je autor bio zatočen, bio izgubljen, pa ga je Gottlieb morao pisati iznova. “Ključ od velikih vrata” kao da je imao sličnu tužnu sudbinu njegova autora, koji je pisanje završavao nakon Drugog svjetskog rata u Bariju i tadašnjoj Palestini, nakon rata i svih nedaća i tragedija koje su ga zadesile. Roman je posvetio uspomeni na svoje tragično stradale sinove Danka i Vladu. “Ključ od velikih vrata” prvo je u prijevodu na engleski bio objavljen u New Yorku, zatim je nakon smrti autora objavljen i na ivritu, a do hrvatskog je izdanja trebalo proći nekoliko desetaka godina. “Danas dok ga čitamo, može nam se učiniti da je riječ o jednom od onih prozaičkih djela koja su nedostajala u mozaiku našeg jezika i svih njegovih književnosti”, napisao je nadahnuto Jergović, dodajući da je “mali Gottliebov roman te 1947. poput najave Isaaca Bashevisa Singera, koji će nam tek doći jednoga dalekog dana”. Hinko Gottlieb bio je neobično talentiran čovjek

teške sudbine. Rođen je 1886. u Đurđevcu, gdje je njegov otac Jakob posjedovao gostionicu i trgovinu. Nakon završene gimnazije u Zagrebu, Hinko se školovao u Beču, gdje je studirao medicinu, da bi kasnije diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Nakon završenog fakulteta, počeo se baviti pravom, te je kao odvjetnik u Đurđevcu te kasnije Zagrebu često branio u političkim procesima, posebice komuniste. Već od rane mladosti bavio se i književnošću — bio je cionistički pjesnik a pisao je i komedije, te duhovite pripovjetke na židovske teme, novinske prikaze i feljtone. Objavljivao je u hrvatskim i židovskim časopisima, a bavio se i prevodjenjem (prevodio je s jidiša i s njemačkog jezika). Svestrani Hinko Gottlieb je od 1936. do 1941. godine bio i urednik časopisa Omanut, u kojem je pisao antinacističke feljtone kao i satire na Hitlerov račun. Bio je i predsjednik Židovske bogoštovne općine i cionističke organizacije u Bjelovaru. Sa suprugom Ružom, rođenom Löwenstein, imao je dva sina Danka i Vladu. Nakon proglašenja NDH bio je uhićen te zajedno s još pedesetak uglednih zagrebačkih Židova bio odveden u zatvor u Graz i Beč gdje je ostao nekoliko mjeseci. Mlađeg sina Danka ustaše su odvele u svibnju 1941. godine zajedno sa 165 drugih zagrebačkih židovskih mladića u logor Danicu kod Koprivnice, a nakon toga u Jadovno, gdje je ubijen. Hinko je kasnije zajedno sa suprugom Ružom i sinom Vladom

interniran u logorima u Kraljevici i na Rabu, gdje je i počeo pisati roman “Ključ od velikih vrata”. Nakon kapitulacije Italije priključio se partizanima te zatim iz Barija organizirao pomoć preživjelim hrvatskim Židovima. Nakon što je njihov stariji sin Vlado stradao u prometnoj nesreći u Italiji, supružnici Gottlieb otišli su tadašnju Palestinu gdje je Hinko pokušao ponovno rekonstruirati svoja djela, posebice roman “Ključ od velikih vrata”, a pisao je i nova djela od kojih je najvažnija drama “Izgorjela šuma”. Hinko Gottlieb preminuo je 1948. godine u Izraelu gdje je pokopan u aleji književnika na groblju u Nahlat Jichaku. Njegova supruga Ruža, slomljena teškom sudbinom, preminula je iste godine.

Nadamo se da će novoobjavljeni roman “Ključ od velikih vrata” izvući Hinko Gottlieba iz zaborava i dati mu mjesto u našoj književnosti koje on u svakom slučaju i zaslužuje.

ARI MITTLEMAN: “STAZE PRAVEDNIKA — PRIČE O HEROJSTVU, HUMANOSTI I NADI”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prema Talmudu, svijet postoji zahvaljujući 36 pravednih ljudi (Tzadikim Nistarim ili Lamed Vav Tzadikim, često skraćeno Lamed Vav), a taj je pojam pravednika ukorijenjen i u mističnim dimenzijama judaizma. Prema tom vjerovanju, na svijetu postoji 36 pravednih ljudi čija uloga u životu je da opravdaju svrhu čovječanstva u očima Boga. Prema židovskoj tradiciji, oni se međusobno ne poznaju, a ako jedan od njih i ostvari njihov pravi cilj, oni to nikada neće priznati.

Prema toj tradiciji pojma pravednika, Država Izrael dodjeljuje priznanje Pravednika među narodima, nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života tijekom Holokausta spašavali Židove. Tijekom duge i nesigurne povijesti Židovima su uvijek trebali prijatelji, oni koji su im pomagali i bili uz njih, ne samo za vrijeme Drugog svjetskog rata. I danas, kada postoji Izrael i kada se svijet barem službeno bori protiv antisemitizma, ima onih koji su dokazani prijatelji Židova. Upravo o njima nadahnuto piše Ari Mittleman u knjizi “Staze pravednika, priče o herojstvu, humanosti i nadi” (izdavač Školska knjiga, prijevod s engleskog jezika Mate Maras). Mittleman u knjizi donosi priče o devetoro izvanrednih nežidova, koji su koliko god su mogli djelovali u korist židovskog naroda i Države Izrael. Njihova imena nisu općepoznata, o njima nisu naveliko pisali

mediji, ali ono što su oni činili pokazuje odlike koje nadahnjuju. Četiri žena i pet muškaraca o kojima piše Mittleman na prvi pogled nemaju ništa ili malo toga zajedničkoga: oni su različitih godina, potiču s različitih kontinenata, među njima ima crnaca, bijelaca i Latinoamerikanaca. Svi su oni prkosili antisemitizmu i borili se protiv njega.

Ari Mittleman knjigu je počeo pisati nakon strašnog napada 2018. na sinagogu Drvo života u Pittsburghu.

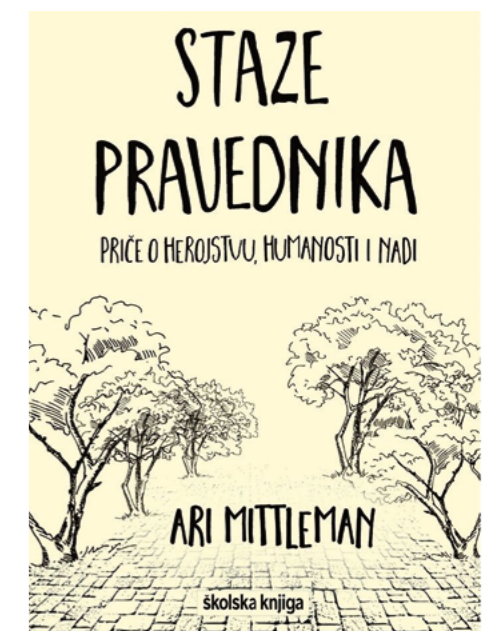
Među devetoro pravednika svoje mjesto je našao i jedan Hrvat — Dragan Primorac. U poglavlju nazvanom “Aktivno zahvalan” Mittleman opisuje kako je Primorac razvio svoje veze s Izraelom te kako se aktivno uključio u povezivanje Izraela i Hrvatske na brojnim razinama: od obrazovanja do diplomatskih odnosa, od tehnologije do medicine. Njegov san ostvario se kada je Izrael najavio otvaranje izraelskog veleposlanstva u Hrvatskoj. Dragan Primorac osnivač je i počasni predsjednik Hrvatsko-izraelskog poslovnog kluba a i danas nastoji unaprijediti suradnju između Hrvatske i Izraela te radi na jačanju čvrste suradnje u područjima energetike, turizma, zdravstva, poljoprivrede, obrazovanja i tehnologije.

Mittleman donosi i inspirativne priče o Astonu Brightu, vatrogascu s Floride, Markusu Stötzelu, odvjetniku specijaliziranom za nekretnine iz Frankfurta, Olgi Meshoe Washington, odvjetnici i pred-

vodnici mladih vjernika iz Johannesburga, Gloriji i Joseu Garcésu iz Gvatemale, Joani Ryan, članici Laburističke stranke iz Ujedinjenog Kraljevstva, Chloé Valdary iz New Orleansa, te Patricku Deboisu, svećeniku iz Bordeauxa.

Ari Mittleman od djetinjstva proučava moderni i biblijski hebrejski jezik i tradicionalne židovske tekstove te redovito putuje u Izrael.

“Postoji jedan slavni redak u Mišni, prvoj pisanoj zbirci propisa otprije gotovo dvije tisuće godina koji ohrabruje sve Židove: ‘Nađite sebi učitelja, a zatim si nađite prijatelja’”, napisao je Mittleman. Da, svima nama potrebni su prijatelji koji će uvijek biti uz nas. Sreća je kada ih imamo.

KNJIŽEVNI KRUG ŽIDOVSKOG PRAGA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Židovska je dijaspora u Pragu bila jedna od najvećih književnih kolonija u povijesti naše civilizacije, nalik antičkoj Magna Greciai u južnoj Italiji; ne zaboravimo, u vrijeme kada Franz Kafka živi i piše u Pragu, dakle s kraja 19. i početka 20. stoljeća Židovi čine 15 posto gradske populacije, da bi ubrzo potom, tijekom i poslije Drugog svjetskog rata ta velika i bogata (materijalno i duhovno) zajednica praktički nestala; zapravo bila na najbrutalniji način istrijebljena u logorima smrti, a oni malobrojni koji su preživjeli i u staljinskom, komunističkom sustavu bili su šikanirani i stoga su masovno iseljavali u Izrael, u svoju staru/novu (pra)domovinu. Ali, duboki duhovni i stvaralački tragovi koje su praški Židovi za sobom ostavili dragocjeni su i neizbrisivi, spadaju u ono najbolje što je europska kultura 20. stoljeća stvorila.

“Pisci jevrejskog Praga” (Factum-Beograd i Bookara-Zagreb, 2021.) crnogorskog pisca i praškog studenta Gojka Čelebića naizgled je lako čitljivo štivo, jer je pisano jednostavnim esejističko-beletrističkim stilom; međutim iza te površine krije se složena priča o najbitnijim i najkompleksnijim pitanjima povijesti 20. stoljeća: identitetu, dijaspori, getu, granicama koje spajaju, ali i razdvajaju,

egzilu, (ne)toleranciji, dodirima i prožimanjima različitih kultura i jezika, odnosu većine i manjine, poimanju i (ne) prihvaćanju Drugog i Drukčijeg, i na koncu smrti, genocidu, Holokaustu čije razmjere još uvijek nismo u stanju pojmiti. Njemačka književnost praških Židova rođena i razvijana u dijaspori svojevrstno je kulturološko čudo, misterij sazdan na jedinstven i neponovljiv način i govori nam o veličanstvenom “alkemijskom” spoju njemačke, židovske i češke kulture, o začudnom preslagivanju različitih jezika, trostrukom jezičnom prelamanju, polilingvizmu kakav je teško naći u no-

vodobnoj povijesti naše civilizacije. Ta magija Praga, alkemijska snaga njegova duha možda se na najbolji način manifestirala u književnosti praških Nijemaca/Židova koji su svojim stvaralaštvom na podlozi makrosvijeta, oblikovali svoj mikrosvijet, dali mu specifično značenje i ljepotu, a kroz deskripciju zasebnosti vlastitog identiteta tako duboko uronjenog u veliki kozmopolitski svijet izgradili su cijelu jednu kulturološku arhitektoniku, veličanstveni, novodobni duhovni Babilon. Čelebićeva studija ima, kako kaže pisac predgovora Venko Andonovski, “jasno omeđenu prostorno-vremensku

krivulju”, traje pedesetak godina, praktički od pojave Rilkeove zbirke “Leben und Lieder” (“Život i pjesma”) 1894., pa sve do nacističke okupacije Čehoslovačke 1938. a ishodišta i žarišta te velike literature čine: Franz Kafka (1883. – 1924.), Johannes Urzidil (1896. – 1970.), Gertrude Thieberger (1898. – 1977.), Edmund Husserl (1859. – 1938.), Ernst Weiss (1882. – 1940.), Sigmund Freud (1856. – 1939.), Oskar Baum (1883. – 1941.), Gustav Meyrink (1868. – 1932.), Franz Werfel (1890. – 1945.), Max Brod (1884. – 1968.), Hugo Salus (1866. – 1929.), Paul Leppin (1878. – 1945.), Milena Jesenska (1896. – 1944.) i Egon Erwin Kisch (1885. – 1948.). Tu je autor uključio i polihistora Davida Gansa (punim imenom David ben Solomon ben Anzu, 1541. – 1613.), suvremenika Rudolfa II. koji je svojim sveobuhvatnim djelom ostavio traga u astronomiji, matematici, književnosti i filozofiji, utjecao je znatno na Johannesesa Keplera i Tychu Brahea, a da bi kabalističko značenje njegova učenja dobilo na vrijednosti na prijelomu 19. u 20. stoljeće.

Karakteristika praških Židova bila je u tomu što su se gotovo svi u komunikaciji koristili paralelno i ravnopravno s tri jezika. Svaki od tih jezika imao je neku svoju primarnu funkciju: njemački je služio kao izraz visoke kulture i naobrazbe, češki se rabio u svakodnevnom javnom govoru, a jidiš u privatnom okruženju, hebrejski uglavnom za obredne svrhe. Naravno, to nije bila obvezujuća norma ili pravilo, ali kroz to “umnožavanje značenja” razvijao se specifičan “praški duh” i upravo po tomu (p)ostao je svjetski prepoznatljiv. Ta tri jezika su ujedno bila i tri različita pogleda na svijet “pomirena u jednom biću” i upravo u tom pogledu Kafka je zapravo središnja tema Čelebićeve studije, jer ga autor shvaća kao “rezultat kulturološkog sudara ta tri jezika”. To su zapravo neprevodivi jezici, moguće su samo

KNJIŽEVNI KRUG ŽIDOVSKOG PRAGA HUGO SALUS

komparacije, odnosno interpretacije, ili kako kaže autor knjige: “Praško jevrejski govor u njemačkoj jezičkoj i smisaonoj muzici, za onu notu, za koju je njemački izraz bio kratak, za tu istu notu manjinski je židovski izraz bio duži”, i stoga o Pragu možemo govoriti kao o magnetnom polju jedne kulture, svojevrstnom amalgamu, leguri tri metala: slavenskog, židovskog i njemačkog, uz napomenu kako je “zlata Praha” bila centar europske, židovske eksteritorijalnosti.

Kako sam već napomenuo, Kafka se smatra najznačajnijim predstavnikom praškog, njemačkog književnog cerclea, ali i piscem koji je kao malo koji obilježio 20. stoljeće. On je simbol svega praškog i njegova smrt predstavlja simbolički kraj (ne i kronološki) ove začudne njemačko-židovske kulturne simbioze.

Ali, ipak Kafku, Husserla, Freuda, Werfela, Broda, Jesensku i E. E. Kischu ostavljam čitateljima Čelebićeve knjige da sami prosude jesu li u tekstovima o njima saznali nešto više, što do sada nisu znali; na koncu, o tim velikanima europ-

ske kulture ispisani su tomovi knjiga i studija. Za razliku od njih, s nekoliko rečenica više upozorit ću na značaj preostalih članova praškog kruga koji su u nas, izvan manjeg dijela specijaliziranih poznavatelja ove tematike, gotovo posvema nepoznati i o njima u nas skoro da i nije pisano. Posvema nezasluženo, jer radi se o piscima koji to itekako zaslužuju.

Za Ernsta Weissa je Thomas Mann napisao kako je jedan od rijetkih autora koji se uistinu može usporediti s Kafkom. U Pragu je studirao medicinu, usavršavao se u Beču i Berlinu, ali je paralelno, i to neprestano pisao, a kada je upoznao Kafku, postali su nerazdvojni. Njegovo je stvaralaštvo obilježeno i dugim boravkom 1912. u Japanu i Indiji. Kao intelektualac izrazito lijevog, antihitlerovskog svjetonazora pomagao je republikance u Španjolskom građanskom ratu, ali razočaran nakon njihova poraza i posebice ulaskom nacista u Čehoslovačku, emigrirao je u Pariz gdje je u depresivnom stanju 1940. izvršio samoubojstvo. Da paradoks bude veći, u danima kada je

izvršio suicid, Thomas Mann mu je uspio isposlovati vizu za SAD. U povijesti literature ostat će zapamćen po snažnoj kritici nacizma u romanu "Voajer" ("Der Augenszenge", 1938.).

Hugo Salus je također bio liječnik, ali i izrazito talentiran lirski pjesnik (Rilkeov prethodnik); družio se s istaknutim češkim kiparom Josefom Myslbekom i slikarom Maxom Švabinskym, pisao sjajne likovne kritike i zagovarao suživot praških Židova, Nijemaca i Čeha. Max Brod je naglašavao muzikalnost njegove poezije i uglazbio je Salusovu glasovitu pjesmu "Stari sat". Književnu slavu u Njemačkoj stekao je djelom "Bračno proljeće" ("Ehefrühling").

Gustav Meyrink (Meyer) zapravo i nije bio Židov, ali kao izrazitog filosemita, sve židovske enciklopedije ga svojataju i svrstavaju među svoje pisce. Uživao je ugled financijskog stručnjaka, ali nakon 1902. kada je bio osumnjičen za novčane malverzacije (postupak je ubrzo obustavljen), razočaran i uvređen napustio je Prag i otišao u Beč gdje se posvetio isključivo književnom radu, a pred kraj života je konvertirao na budizam. Iako je godinama živio izvan Praga, s tim je gradom bio i ostao vezan "pupčanom vrpcom", istinski ga je opčinjavala "njegova demonska, ali i magijska ljepota i snaga". Pisao je o mistici grada, alkemičarima Rudolfa II., kabalistima, rabinima, getu i tjeskobi života u židovskoj zajednici, a 1915. tiskao je svoj (kasnije) slavni roman "Golem" i najzaslužniji je što je "golemovska legenda" postala prepoznatljivim, sastavnim dijelom svjetske kulturne baštine. Kao tvorac "golemovske poetike" pisao je metafizičko-mistične romane koji su (poput "Bijelog dominikanca" i "Vaplurgijske noći"), svojevrsne enciklopedije praške, židovske mistike.

Johannes Urzidil (p) ostao je poznat kao vrstan esejist i pisac velike monografije o Goetheu. Također je zagovarao jedinstvo

Čeha, Nijemaca i Židova; bio je poznati novinar, a potom je radio u diplomatskoj službi, a kao izraziti antifašist morao je napustiti Čehoslovačku nakon što su je nacisti okupirali. Emigrirao je 1939. u London, a dvije godine kasnije u SAD gdje je za vrijeme rata radio u austrijskom odjelu Glasa Amerike. Kasnije je predavao germanistiku na različitim američ-

kim sveučilištima, a umro je u Rimu prilikom kraćeg gostovanja na književnim tribinama po Europi. Njegova supruga, poznata pjesnikinja Gertrude Thieberger nadživjela ga je sedam godina; iako je u književnom smislu neprestano bila u sjeni svoga muža, iza sebe je ostavila značajne zbirke lirske poezije, po sudu kritike danas, čak i bolje od onih koje

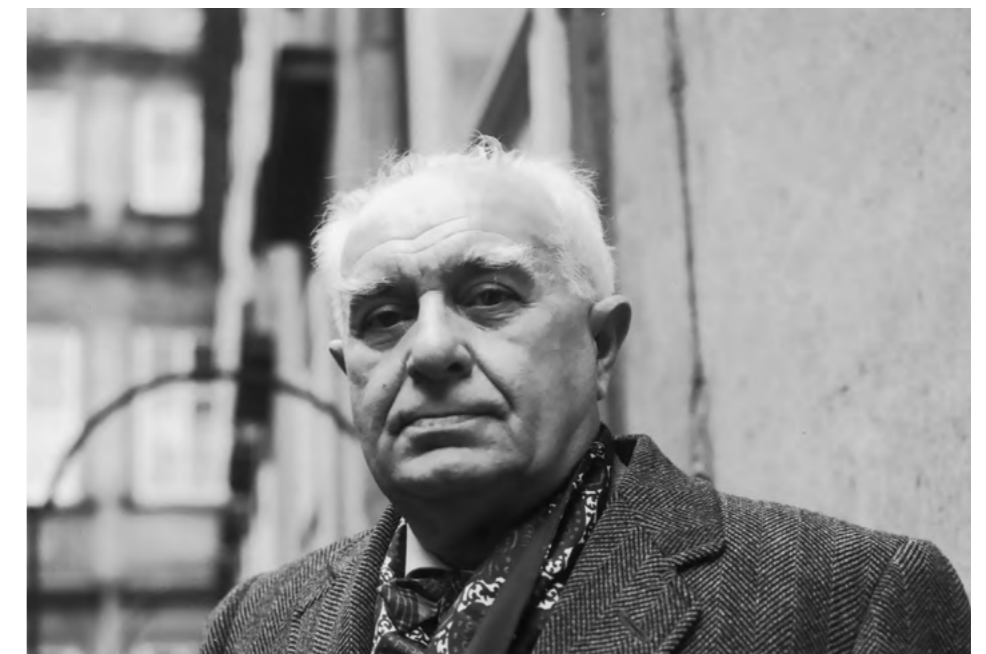
je pisao njen suprug. Urzidil je ostao upamćen po romanu "Izgubljena ljubav" ("Verlorene Geliebte"), a u emigraciji je napisao "Praški triptih", djelo prepuno nostalgije za Pragom i "svim ljepotama grada" kako je to običavao reći češki nobelovac Jaroslav Seifert.

I za kraj, možda ipak od svih njih najinteresantniji Oskar Baum, koji je nakon jednog nesretnog slučaja u djetinjstvu ostao gotovo slijep, godinama se liječio, da bi pred kraj života potpuno izgubio vid. Za školovanja u Beču, sjajno je ovladao tehnikom sviranja orgulja koje je po dolasku u Prag od 1932. do 1938. svirao u Jeruzalemskoj sinagogi. Pisao je glazbene kritike za Prager Presse, a nakon dolaska nacista u Čehoslovačku, kao Židov bio je izbačen iz redakcije, da bi ubrzo potom nakon neuspjele operacije i umro. Stefan Zweig, koji je imao veliki utjecaj na Bauma, napisao je predgovor za njegov roman "Okolo nas je noć" ("Nacht ist Umher"). Baumov autobiografski roman "Život u tami" ("Das Leben in Dunken") nazvan je "najdojmljivijim djelom napisanim na njemačkom jeziku". Intenzivno se družio s Maxom Brodom koji je za njegovu prvu zbirku novela "Život na obali" ("Uferdasein", 1908.) napisao predgovor, čime je mladi autor na velika vrata ušao u svijet literature. Za roman "Pismo koje nije stiglo" (Die Schrift die nashtlog") primio je 1932. državnu književnu nagradu, a literarni vrhunac ostvario je romanom "Uspavani narod" ("Das Volk des harten Schlaf", 1937.) u kojem je u ekspresionističkoj maniri, usprkos teškom osobnom položaju zračio optimizmom. U tom romanu često je u različitim varijantama ponavljao rečenicu koja je i postala credom njegova stvaralaštva: "Da nisam slijep nikada ne bih tako temeljito upoznao ljudsku dušu". Kao angažirani antifašist osudio je Hitlerov režim, potpisao je Manifest za zaštitu života emigranata Lige

za ljudska prava (osnovao ju je Emil Zola u vrijeme Dreyfusove afere), a u doba nacističkog protektorata djela su mu se našla na indeksu zabranjenih knjiga. Ubrzo nakon što je preminuo, nacisti su uhitili njegovu suprugu Margaritu i internirali je u logor u Terezinu gdje je i umrla, ali je zato uspjela pomoći sinu da na vrijeme pobjegne iz Čehoslovačke i prebaci se u Palestinu. Naravno, nikako ne bi trebalo izostaviti kralja češke boheme, "trubadura starog Praga", Paula Leppina, autora romana "Danijel Isus", koji je svojom provokativnošću "dizao veliku prašinu u češkoj javnosti". Leppin je od svih pripadnika židovsko-njemačkog književnog cerclea najviše i najčešće pisao češkim jezikom, surađivao je u brojnim češkim tiskovinama, znatno više nego u njemačkim ili židovskim. Istakao se brojnim, vrsnim prijevodima čeških pisaca na njemački jezik i te su knjige kod berlinskih izdavača imala velikog uspjeha. Leppina treba razumijeti kao nekog tko je svoje njemačke književne partiture skladao na češke

teme, po židovskim notama. Neobična, nemoguća kombinacija, a upravo stoga tako privlačna i uzbuđujuća. Čelebić samo spominje i tako značajne ličnosti praškog javnog i kulturnog života kao što su filozof Hugo Bergmann (1883. – 1975.), istaknutog cionista, novinara i urednika "Jüdische Rundschau", Roberta Weltscha (1891. – 1982.), te pisce Rudolfa Fuchsa (1890. – 1942.), Otta Picka (1887. – 1940.) i Franza Janowitzta (1892. – 1917.), svi oni su pripadali praškom kružoku ili s njim intenzivno surađivali; nedostaje i barem dio (praške) priče o Almi Mahler, ženi, supruzi i ljubavnici nekolicine velikih umjetnika svjetskog glasa koji su svojim stvaralaštvom obilježili svijet.

Ali, sve su ovo samo crtice jedne zdivljujuće i bogate praške književne i filozofske simfonije u kojoj se miješaju njemačke, češke i židovske partiture i koja je upravo stoga jedinstvena i nepovnljiva. Zapravo, nigdje drugdje i ne bi mogla biti skladana, već upravo i jedino u "zlatnom gradu naše civilizacije", u Pragu.

KNJIŽEVNI KRUG ŽIDOVSKOG PRAGA JOHANNES URZIDIL

“TEŽINA TINTE” — KNJIGA KOJA KRIJE ČAROBNE TAJNE POVIJESTI I PRIČU O DVIJE NEOBIČNE ŽIDOVKE

PIŠE: NATAŠA BARA

Povijesni romani, kada su dobro napisani i dobro utemeljeni, pravi su izbor za one koje uživaju u čitanju. A kada su glavne junakinje takvog romana Židovke koje još jednom dokazuju snagu, hrabrost i važnost koju su žene imale kroz povijest, onda čitatelja čeka napeto štivo. Ester Velasquez i Helen Watt glavne su junakinje romana “Težina tinte”, autorice Rachel Kadish (izdavač Mozaik knjiga, prijevod s engleskog jezika Aleksandra Barilović). Ester i Helen, svaka na svoj način, svojom su zapanjujućom intelektualnom snagom i hrabrošću utjecale na zajednice u kojima su živjele u Londonu — Ester 1660-ih godina a Helen početkom 21. stoljeća.

Ester je bila emigrantkinja iz Amsterdama kojoj je, što je prilično iznenađujuće za to doba, stjecajem okolnosti, ali i vlastite snage, bilo omogućeno da piše za slijepog rabina i to upravo prije nego što je epidemija kuge poharala grad. Helen je, s druge strane, povjesničarka zaljubljena u židovsku povijest. Što povezuje ove dvije žene koje razdvajaju stotine godina? Sve to nam otkriva autorica ove predivne knjige koju kritičari opisuju kao “solističan rad na povjesnoj fikciji o ženama koje razdvajaju stoljeća kao i o izborima i žrtvovanjima koje moraju učiniti kako bi pomirile život srca i život uma”.

Jedna od dviju glavnih junakinja, Ester, stvarno je upečatljiv lik ovog romana: ova

žena, Židovka, koja živi u 17. stoljeću kada je ženama uglavnom bilo namijenjeno da se bave kućama i djecom, proučava filozofe poput Spinoze i Descartesa, istražuje pisanja velikih mislioca i književnika. I brine za preživljanje svoje obitelji.

Njezin će rad slučajno otkriti puno godina kasnije britanska profesorica Helen, koja ima vrlo osobne razloge za proučavanje židovske povijesti. Kada započne proučavati pronađene dokumente, koje je potpisao rabin, shvatit će da ih je ustvari napisala žena. Helen će se zajedno sa svojim pomoćnikom pretvoriti u prave “literarne detektive” koji će pokušati otkriti nevjerojatnu istinu o autoru, odnosno autorici, dokumenta koji predstavljaju pravu kroniku židovske dijaspore.

Dok se u narativu priče izmjenjuju priče suvremene znanstvenice i žene iz 17. stoljeća, otkrivamo sudbine dviju junakinja. Ester je bila jedna od onih žena koja nije pristajala na sudbinu kojoj joj je društvo odredilo, a s obzirom da je imala sreću da je odrastala u židovskoj zajednici u Amsterdamu bila je relativno dobro obrazovana jer su Židovi u Amsterdamu već tada, uz sinove, ponekad obrazovali i svoje kćeri. Kao što je sama autorica istaknula u jednom intervjuu, Ester je izmišljeni lik ali svaki dio njezine priče je moguć, jer je Rachel Kadish dobro proučila sve dostupne dokumente kako bi dobila uvid u život židovske žene u to doba.

Svaka dobra priča trebala bi utjecati na način na koji čitatelj sagledava svijet.

“Težina tinte” jedan je od takvih romana. Ova je knjiga 2017. nagrađena nagradom National Jewish Book Award, a vrh liste USA Todaya bio je rezerviran za ovu priču koja među svojim koricama krije čarobne tajne povijesti i pravo je štivo za ljetne dane. Čitatelj će s lakoćom i zanimanjem preletjeti preko gotovo 600 stranica knjige na kojima ima svega: od pobožnih rabina, pa sve do agenta Mossada. A ljepota ove priče leži u različitosti društava i senzibiliteta u kojima se priča odvija.

Rachel Kadish rođena je 1969. godine u New Yorku, a studirala je na sveučilištima Princeton i New York. Nagrađivana je autorica više romana a njezini radovi objavljuvani su i novinama i časopisima. “Težina tinte” je njezin treći roman. Rachel Kadish živi u okolici Bostona.

EINAT NATHAN: “TI SI MOJE SVE” — KNJIGA O RODITELJSTVU I DJECI

PIŠE: NATAŠA BARAC

Roditeljstvo je zasigurno najteži i najodgovorniji posao na svijetu. Djeca ne dolaze s uputama (na koje smo se u današnjem svijetu svi već naviknuli i koje očekujemo, iako ih rijetko čitamo), a roditelji koji smatraju da bi trebali biti savršeni često se u svom roditeljstvu suočavaju s krizama, emotivnim trenucima i preispitivanjem samih sebe i svojih odluka. Izraelska autorica Einat Nathan i više nego dobro zna s kakvim se problemima roditelji suočavaju: ona sama je majka petoro djece te savjetnica za roditeljstvo. U svojoj prvoj knjizi “Ti si moje sve, roditelj kakav želim postati, dijete kakvo se nadam odgojiti” (izdavač Planetopija, prijevod s engleskog jezika Metka Jelenc) Einat Nathan s puno suosjećanja poziva roditelje da ispune jedan od najvažnijih zadataka: da svoju djecu nauče da budu snažna i neovisna.

Autorica u ovoj knjizi, koja je postala hit u Izraelu a kasnije i u svijetu, opisuje vrlo realistične situacije iz svog vlastitog doma s petoro djece te pokazuje kako je važno da roditelji budu strpljivi i da svako dijete prihvate onakvo kakvo jest: sa svim njegovim talentima, mušicama i manama. Dok roditeljstvo opisuje kao bungee jumping (uz puno uzbuđenja, straha i radosti), Einat Nathan podsjeća kako ne smijemo nikada zaboraviti da odnos roditelj-dijete nije

ravnopravan, ali je u njemu “jednakost prisutna kao vrijednost”.

Autorica otvoreno piše i o svim problemima s kojima se suočavala u odgoju svoje djece, kako je osjećala tjeskobu, borila se s pomisli, dobro poznatom svim mamama, da nije “dobra majka”, s brigama i zabrinutošću (te ističe kako “djeci trebaju roditelji koji će ih prepustiti iskustvu manjih životnih padova jer vjeruju da će ih tako naučiti da svladavaju probleme i da će tako najbolje naučiti svladavati teške i neugodne situacije kad budu veći”). Posebno je važno da roditelji nauče slušati djecu — slušati suze dok su djeca mala, slušati njihovu bol, ali i naučiti slušati bez davanja savjeta. Jedna od najtežih zadaća roditeljstva, smatra Nathan, je pronaći ravnotežu između tvrdog i mekog roditeljstva, strogo i popustljivog.

Nathan u poglavljima ove zanimljive i poučne knjige govori i o tome kako treba razgovarati s djecom, što učiniti kada se mama i tata svađaju, zašto treba pustiti dečke da plaču ali i o izazovima koje pred roditelje stavlja današnje moderno doba i društvene mreže (treba li i kako djeci ograničiti vrijeme koje provode pred raznim ekranima). Autorica piše o problemima vršnjačkog nasilja, o tome kako s djecom razgovarati o seksualnosti te o brojnim drugim pitanjima s kojima se roditelji suočavaju u svakodnevnom životu.

U posebno emotivnom poglavlju “Osam godina sam razgovarala s djetetom koje je gledalo u stranu”, Nathan otvoreno govo-

ri o svom sinu, s dijagnozom autizma, o svim unutrašnjim sukobima koje je imala te problemu roditeljskog prihvaćanja da njihovo dijete nije “savršeno”. Vrlo otvoreno piše o svojim borbama da prihvati to što se dogodilo i da se za svoga sina bori “kao što se nisam borila nikada dosad”.

Einat Nathan je diplomirala pravo na sveučilištu u Tel Avivu, a danas radi kao savjetnica za roditeljstvo. Svoje stručno zvanje stekla je na Institutu Adler te pri izraelskom Ministarstvu obrazovanja. Prije dvadesetak godina započela je svoju karijeru pisanjem online kolumne koja je odmah dobila vrlo veliki pozitivan odaziv drugih roditelja koji se vrlo lako prepoznali u njezinim dilemama. Danas ima savjetničku kliniku, a piše i popularne kolumne u novinama i na internetu, te često gostuje na radiju i televiziji. Einat Nathan sa suprugom Yuvalom i petoro djece — Eyal, Yoav, Lihi, Rona i Shira — živi u Tel Avivu.

ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U BIVŠOJ “FURLANIJI I JULIŠKOJ KRAJINI” — SPOMENAR SREDNJOEUROPSKE PREMREŽENOSTI ŽIDOVSKIM ZAJEDNICAMA¹

PIŠE: ANNA MARIA GRUENFELDER

Slovenski novinar i publicista Renato Podbersič, znanstveni suradnik Studijskog centra za nacionalnu pomirbu (Studijskog centra za narodno spravo) i Humanističkog fakulteta Sveučilišta u Novoj Gorici (Humanistička fakulteta Univerze v Novi Gorici) fokusirao se na totalitarizme 20. stoljeća u Sloveniji: otkrio je svoju užu domovinu, današnje slovensko Primorje, odvajkada “simboličko mjesto” talijanskog irendentizma i agresivnog fašizma: današnji “srednjoeuropski prostor” koji je u 19. i 20. stoljeću bio “najburnija talijanska periferija” (Marina Cattaruzzo). Renato Podbersič, kao redoviti predavač i sudionik na Znanstvenim susretima “Vsako leto eno ime” (“Svaka godina jedno ime”), što ga povodom Međunarodnog Dana sjećanja na Holokaust od 2011. priređuje Centar za židovsku kulturnu baštinu (“Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor”) posvetio se židovskim ustanovnicima toga prostora, koji su unatoč nemalo im sklonoj povi-

jesti u tom multikulturalnom prostoru između Istočne Furlanije i slovenskog Primorja i slovenske Istre uspjeli izgraditi produktivan suživot s većinskim narodima — aškenaški i sefardski Židovi, svaka denominacija za sebe, dala je gradićima i gradovima — Gorici, Gradišću ob Soči (Gradisca d’Isonzo), Cormons (Krminu) i Tržiću (Monfalcone) uspješne trgovce, poduzetnike i industrijalce ali i prevoditelje, filologe, bibliciste. Židovi bivše habsburške kneževine Gorica-Gradišča služili su se u svakodnevnoj komunikaciji talijanskim i njemačkim jezikom, asimilirajući Židovi bi se priklonili emancipacijskim, prosvjetiteljskim političkim i socijalnim idejama. Podbersič će tu sklonost Židova na razmeđu talijanske i slavenske kulture, gdje su i Nijemci ostavili tragove, istaknuti kao posebno nadahnuće prostora punog raznolikosti, antagonizma, sukoba i međusobnog razumijevanja: Gorica, na glasu kao “Jeruzalem na Soči” (zbog relativno velikog broja Židova među gradskim stanovništvom), zaslužuje taj epitet i zbog kulturne razmjene između jezika i kulture, čiji su nosioci bili Židova.

Još jedna biblijska istoznačnica: Trst je kao luka i “prozor u svijet” za zaleđe, Židovima značio “Cionska vrata” (Shaar Zion), još otkad su masovno iseljavali u

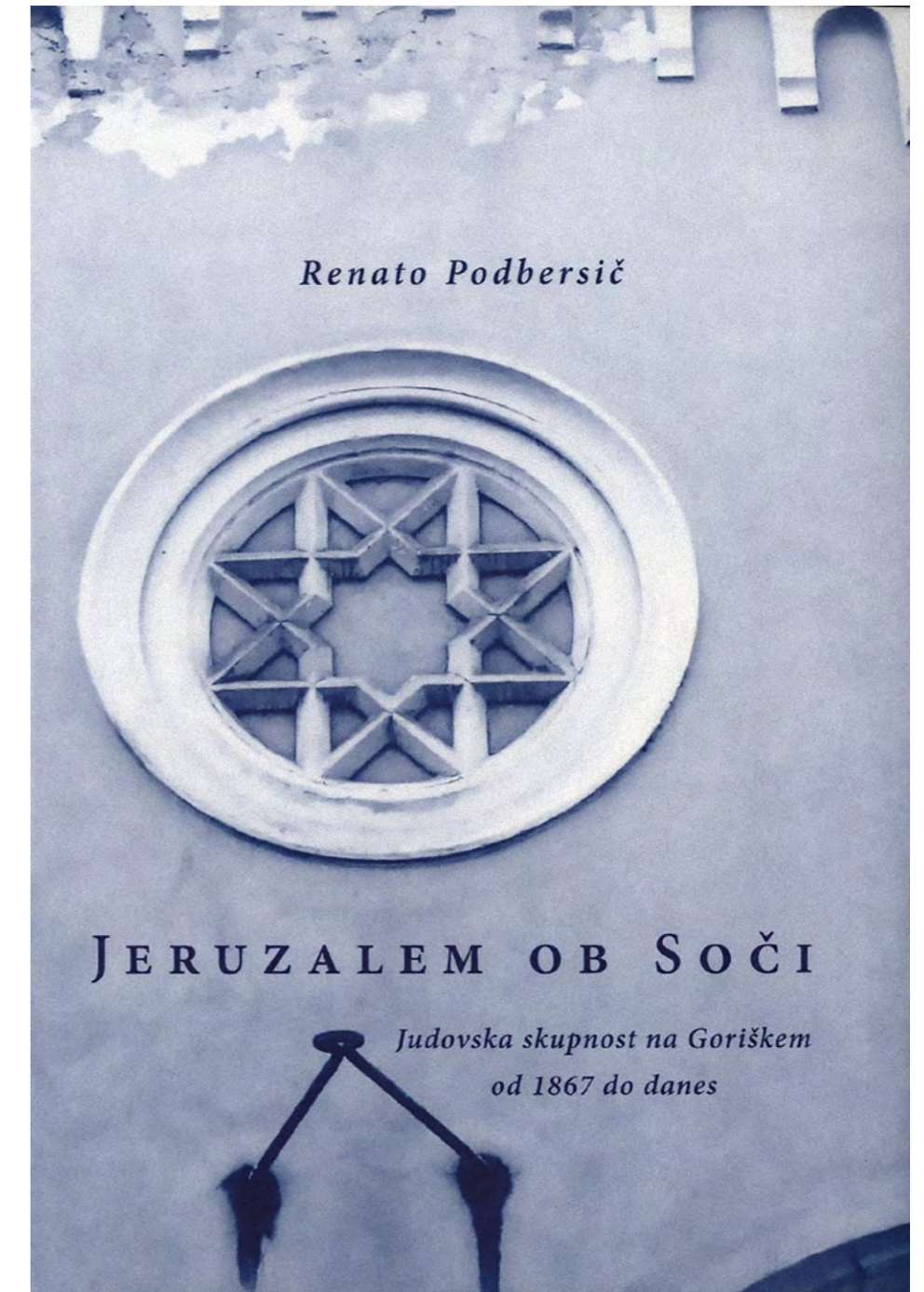
Sjevernu Ameriku. Godine 1938., čim su proglašeni rasni zakoni, Židovi tog prostora nisu previše strahovali od posljedica, nisu osjećali pravi antisemitizam, no snalazili se i u svojoj snalazljivosti pružali utočište ugroženim Židovima iz zemalja pod nacističkom okupacijom. No, kao što pokazuje opširno poglavlje o provedbi rasnih zakona u Goričkoj provinciji do talijanske kapitulacije, talijanski fašisti nisu se obazirali na činjenicu da su Židovi nastanjeni na prostoru Goričke provincije kroz više generacija, najkasnije od talijanskog ujedinjenja razvijali identificiranje s talijanskim nacionalnim identitetom i čak bili pristupili fašističkom pokretu.

Talijanski se fašizam upravo na taj pogranični prostor okomljivao osobitom žestinom, poput paranoje pa su i najsimilirani, talijanski socijalizirani i identificirani Židovi dospjeli pod žrvanj fašističkog progona (kojem su pridonijeli i pojedini slovenski sugrađani i sumještani). Bijeg iz pokrajine prema Trstu s nepoznatim krajnjim odredištem bio je spasonosni put. Smanjenu židovsku zajednicu je posve uništio fašistička “cacciaall’ ebreo”, kada su Nijemci zaposjeli Italiju, preuzeli diktat i nad Salojском Republikom (Repubblica di Salo), gdje je Mussolini još smio “vladati” pod njemačkim dik-

tatom. Posebno je poglavlje posvećeno provedbi “konačnog rješenja” u Juliškoj krajini, pod vodstvom ozloglašenog Odila Globočnika. O ponašanju Katoličke crkve u Goričkoj biskupiji naspram Židova, Podbersič ističe tihi, diskretnu financijsku pomoć goričkog nadbiskupa Carla Margottija židovskoj zajednici, skrivanje židovskih izbjeglica iz Udina u samostanu Uršulinki u Gorici i židovskih izbjeglica iz Beča u Salezijanskom samostanu, te pisma nadbiskupa Margottija Goričkom prefektu za oslobođenje iz zatvora starijih i bolesnih zatočenika: njih su, međutim, Nijemci “riješili”, prije no što je prefekt uopće došao do nadbiskupovih pisama. Na to je Margotti upoznao Svetu Stolicu s događajima u svojoj nadbiskupiji. Podbersič naglašava da je vrlo malo dokumenata očuvano baš o djelovanju Crkve, tako da bi bilo presmjelo ocjenjivati crkveno djelovanje. I protukomunistički pokreti u Goričkoj krajini bili su nabijeni antisemitizmom, naglašava Podbersič. Naposljetku, asimilacija je neke Židove stajala živote, zajedno sa Slovencima i Hrvatima iz Istre, u “fojbama”, kamo su partizani bacili žrtve, zamišljene i osumnjičene protivnike komunizma.

U suvremenoj Italiji manjka poznavanje života na “istočnim granicama Italije”, na “Confine orientale”, prema talijanskim anketama “Italija” za poslijeratne generacije, a poglavito za mlade Talijane, prestaje otprilike na granicama Mletačke provincije, predjeli istočno od te imaginarne linije ni postoje u svijesti niti zanimaju prosječnog Talijana — a i suvremeni Slovenci njeguju ambivalentan odnos prema tom prostoru koji je skoro pa do Osimskog sporazuma između SFRJ i Italije bio “jabukom razdora” u poslijeratnim međunarodnim odnosima, a za Slovence opterećen sjećanjem na talijansku fašističku jarmu.

Židovi su od antičkih vremena promitali ovim prostorima, živjeli na njima

privremeno, duže ili kraće: “Jeruzalem na Soči” je danas uspomena — slovenska, ali i dio hrvatske povijesti, jer se kontakti židovskih zajednica ni na jednom prostoru gdje su živjele židovske zajednice, nisu ograničili samo na usko omeđen prostor.

Prekogranična suradnja, prekogranične rodbinske i poslovne veze svojstvene su židovskim zajednicama. Cijeli srednjoeuropski prostor premrežen je njihovom povijesnoj nazočnošću na njemu.

¹ Renato Podbersič “Jeruzalem ob Soči. Judovska skupnost na Goriškem od 1867. do danas”. Izd. Sinagoga,

NERETVANSKI ŽIDOVİ

PIŠE: IVO MIŠUR

Židovi u donjem toku rijeke Neretve tijekom povijesti nisu bili stabilna i kontinuirana zajednica jer niti jedna obitelj nije živjela generacijama na ovom području. Unatoč tomu, ostavili su traga u neretvanskoj povijesti. Metković se prvi put spominje 1422. godine kao manje naselje u blizini važne riječne luke Drijeva koja je u dokumentima nazivana i Narenta. U ovoj luci koja je povezivala Sarajevo i Mostar s Ankonom i Venecijom postojala je u 16. stoljeću trgovačka kolonija sefardskih Židova. Poimenice se spominju Rafael Levi, Mojsije Botton i Abraham Falcone (1564.) uz čija imena stoji naznaka hebrei. U Drijevi trguju i Salamon Chabiglio, Salamon i Mojsije Chassan, Mordacaj Eschenazi, Aron Amadio, Abram Altomura, Coen Barnardut, Jakob Rodriguez i Isach Franco. Najznačajniji predstavnik ove zajednice bio je Daniel Rodriga koji se 1569. godine u venecijanskim spisima spominje kao 'hebreo consule in Narenta' i 'consul in oppido Narente' tj. židovski konzul u Veneciji. Prezime Rodriga odaje da je riječ o portugalskom Židovu koji je bio jedan od mnogih izbjeglica nakon što je u Portugalu 1536. osnovana inkvizicija te je otada progon muslimana i Židova intenziviran. Rodriga se u izvorima spominje već 1549. godine kao stanovnika Mostara. Iz svog sjedišta u Drijevu (Gabela), gdje se nalazila skela za pretovar

robe, izvezio je osmanske proizvode u Italiju. Neretva je bila opasna radi piratskih pljački, što je bio glavni razlog da je Rodriga predložio podizanja splitske skele i preusmjerenja prometa na ovu luku, a zalagao se i za izgradnju carinarnice s lazaretom u Splitu. Ekonomskom propašću luke Drijeve, nestala je i sefardska kolonija u Neretvi.

Rijeka Neretva je ponovno stekla trgovačku važnost tek nekoliko stoljeća poslije kada Austro-Ugarska svoje ekonomske i političke interese usmjerava prema istoku i Bosni i Hercegovini. Tako je u Metković sredinom 19. stoljeća doselio sarajevski Židov prezimena Merkado. Njegov sin Salomon Levi, slavenizirao je prezime u Merkadić. Salomo Levi Merkadić je rođen 1845. godine i radio je u Metkoviću kao osmanski carinski činovnik. Oženio se 1871. Rahelom Jani zvanom Adela, dubrovačkom Židovkom rođenom 1851. godine. Vjenčao ih je njezin otac vicerabin Salomon Jani. U ostavštini sarajevskog veletrgovca Hašimage Glođe nalazi se devetnaest pisama koje mu je Merkadić uputio iz Metkovića. Na popisu stanovništva iz 1880. godine u Metkoviću se nalazi šest Židova, te su Salomon i Adela s djecom među njima. Salomonov sin je prešao na katoličku vjeru, a njegov unuk dr. Ante Merkadić je bio ugledni odvjetnik, rođen u Metkoviću, koji je poslije radio u Sarajevu. U Metkoviću se 1877. godine spominje i Židov prezimena Haim, koje je također sefardsko.

U Opuzenu su u drugoj polovici 19. stoljeća živjeli Maylenderi, židovski trgovci

iz Mađarske. Mauricije (Moritz) Maylender rođen je u Zala Egerszegu, a njegova supruga Ana (Nitti) Stern u Mezzo Szent Giorgy. Imali su sinove Adolfa (Siofok 1862. – Rijeka 1906.), Samuela (Siofok 1866. – Rijeka 1925.) i Giuseppea (Martinićica 1877. – Milano 1942.) te kćeri Reginu (Lepseny 1873. – Rijeka 1957.), Elenu (Lepseny 1882. – ?) i Gisellu (Siofok 1867. – ?). Njihova kćer Gisella se udala 1886. godine za Matu Šarića poznatog opuzenskog trgovca. Gisella se dan prije vjenčanja krstila u crkvi Sv. Stjepana. Par je 1910. preselio u Trst, a nakon rata u Sušak. Mate Šarić i Gisella su imali jednu kćer Mariju koja se udala za Mattea Bojanovicha, s kojim je imala kćer Mariju, udanu Holper. Ostatak Maylendera je krajem 19. stoljeća preselio u Rijeku. Tamo je Samuel postao liječnik te istaknuta ličnost riječkog socijalističkog pokreta. Materinji jezik Maylenderovih bio je mađarski.

Povećanjem broja Židova u Dalmaciji pojavila se potreba za uspostavom vjerske organizacije, a židovski vjernici iz Metkovića potpali su pod splitsku židovsku općinu. Prema popisu stanovništva 1910. godine u Metkoviću su živjela četiri Židova. Deset godina poslije u gradu živi šest Židova, a 1921. sedam. Za 1931. godinu popisi nisu iskazivani prema naseljima pa ne možemo znati koliko je Metkovaca bilo židovske vjere. Ono što se sigurno zna je da su te godine u Metkoviću živjeli Aškenazi. Riječ je o obitelji Milana Weissa, rođenog 1898. godine u Ludbregu. U Metkoviću mu se rodio sin Vilko 1931. godine, te 1937.

sin Milan. Weissovi već 1941. nisu živjeli u Metkoviću jer se Slavko Weiss te godine rađa u Gradcu, mjestu Milanove druge žene, Anke Srzić. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata Weissovi su se skrivali u Splitu u Marcelinovoj ulici br. 6. Na tom broju su bili prijavljeni Milan i njegova dva sina, a treći sin Slavko bio je u Gradcu. Također je s njima bila i Milanova majka Cecilija, rođ. Singer u Koprivnici. Weissovi su preživjeli rat i nisu kao mnogi Židovi odselili u Izrael. Na židovskom dijelu groblja Lovrinca pokopana je 1949. Cecilija Weiss. Milan je preminuo 1961. u Splitu. Slavko Weiss je preminuo 2016. u Splitu, a Milan (mlađi) iste godine u Sinju.

Za vrijeme rata u Metkoviću se skrivala Matilda Čip, pravim imenom Mazalta, djevojačkog prezimena Levi, rođena u Sarajevu 1908. godine. Njezin otac se zvao Rafael Sal Levi, a majka Luna. Matildin muž Alfred Čip je preminuo 1972. godine. Njihove dvije kćeri Lilika i Magdalena su se udale i imaju djecu. Sklonište od progona je u Metkoviću pronašla Loti Altarac. Na Visokoj školi u Sarajevu je studirala Loti Altaraj. S njom je studirala prijateljica Ksenija Guina iz Metkovića. Nakon njemačke okupacije Sarajeva u proljeće 1941. počeo je progon Židova. Loti je tada imala devetnaest godina. Guine su ponudile Loti da živi s njima u Metkoviću koji je tada bio u talijanskoj okupacijskoj zoni. Loti je došla u Metković u listopadu iste godine te se s lažnim dokumentima skrivala godinu i pol, sve do sloma Italije kada su Nijemci okupirali grad. Tada je Loti otišla u Italiju gdje je dočekala kraj rata. Njeni roditelji i mlađa sestra ubijeni su u Jasenovcu. Nakon rata Loti se vratila u Jugoslaviju, udala se i postala doktor znanosti. Marija Guina, majka Lotine prijateljice Ksenije je 1995. godine proglašena Pravednikom među narodima. Na Glibuši se kod Šiljega skrivao Leon

Levi pod imenom Jago. Obitelj Čip (vjerojatno je bio rođak Matilde Levi, udane Čip) mu je omogućila da se skriva kod njihovih prijatelja, obitelji Šiljeg. Predstavljali su ga kao ujaka iz Amerike. Svojim ponašanjem i govorom je odskakao od seljana. Bio je uhićen pod optužbom za suradnju s partizanima, ali njegov identitet nije otkriven. Četrnaest mjeseci je proveo skrivajući se. Nakon oslobođenja Metkovića priključio se partizanima, a 1949. odselio je u Izrael. Nitko od njegove obitelji u Sarajevu nije preživio rat. Bračni par Pera i Stanko Šiljeg su 2001. godine proglašeni Pravednicima među narodima.

U Kuli Norinskoj, na današnjoj adresi Neretvanska 3, skrivala se obitelj Stark iz Sarajeva. Otac obitelji je bio željezničar te su se 1942. smjestili u željezničarsku kuću. U Pulu su preselili 1944. godine. Nakon rata sele u Zagreb gdje je Jelena završila likovnu akademiju nakon čega 1949. Obitelj seli u Izrael u gradić Ashkelon gdje Jelena Stark postaje Ilana Shafir. Ilana je 2009. godine posjetila Kulu. Ispričala je da je veliku ulogu u njihovu skrivanju imao don Petar Bašić. Starkovi su stanovali u istoj kući s talijanskim zapovjednikom. Samo zid ih je dijelio. Ilana vjeruje da su Talijanu znali tko su, ali ih nisu izdali. U Kuli Norinskoj je živjela s roditeljima, bratom, sestrom te dvoje malih rođaka. Valja istaknuti da su za vrijeme rata u Hvaru smještene 404 židovske izbjeglice iz Mostara i Sarajeva koje su prije toga bile sklonjene u Metkoviću.

Prema popisu stanovništva 1991. i 2001. u Metkoviću je živjela jedna Židovka, bila je to Matilda Čip. Popisa 2001. je izvršen u ožujku, a Matilda je umrla u travnju iste godine. Pokopana je na židovskom dijelu groblja na Boninovu u Dubrovniku prema židovskom obredu. Deset godina poslije u Dolini Neretve se nijedna osoba nije izjasnila kao Židov.

LITERATURA

- Filipović, Nenad. "Ibrahim-Alemdâr Pinjo, Jeftan Kovačević and the Sarajevan export commerce via Dubrovnik (ca 1824 – 1825)." Tragovi, vol. 3, br. 2, 2020, str. 297 – 298.
- Gabrić, Nikola. "Metković i njegov no- vac", Iskra god. 5, br 3. 1973.
- Jeličić Ivan. "Prilog o višejezičnost socijalista u kasnohabsburškoj Rijeci: Opaške o Samuele Maylenderu". Vjesnik istarskog arhiva, sv. 28. 2021. 161 – 180.
- Kečkemet, Duško. "Uključivanje Židova u društvenu, političku i kulturnu sredinu Splita i njihov doprinos toj sredini." Ethnologica Dalmatica, vol. , br. 1, 1992, str. 5 – 10.
- Lopes Andrade António Manuel, "Daniel Rodriga: um dos grandes protagonistas das Nações Portuguesas do mediterrâneo", Revista Portuguesa de História vol. 38, 2006.
- Luetić, Josip. "Iz međunarodne nautičke-trgovačke i lučke djelatnosti bosanske-hercegovačke luke na Neretvi u 16. stoljeću (preteče Kardeljeva)." Naše more, vol. 34, br. 3 – 4, 1987.
- Rezultati popisa stanovništva Republike Hrvatske održanog 2001. godine

BIROBIDŽAN: ZAŠTO JE STVORENA ŽIDOVSKA AUTONOMNA OBLAST?

PIŠE: IVAN SILOBRČIĆ

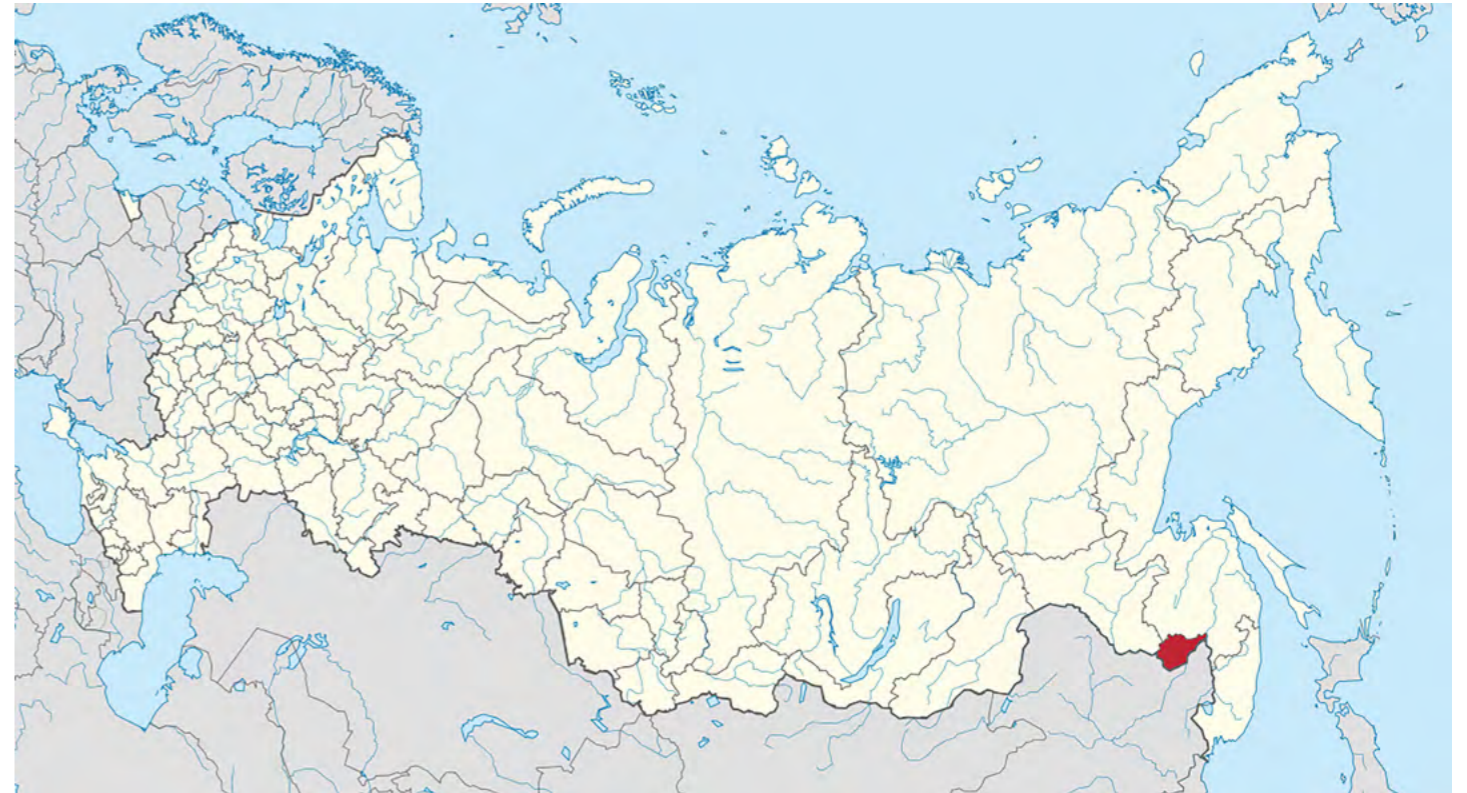
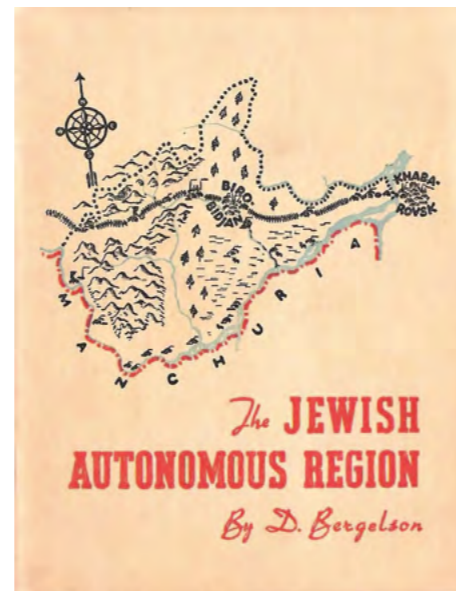
Prije nastanka Države Izrael, stvorena je jedna administrativna jedinica, skoro dva puta veća od Obećane zemlje, koja je već imala neke glavne crte budućeg ostvarenja *Altneulanda*, čak s proto-kibucima, jidišom kao službenim jezikom i slično neplodnom zemljom — Židovska autonomna oblast u Sovjetskom Savezu, s glavnim gradom Birobidžanom (*Биробиджан*), započeta kao projekt 1928. Ova oblast se i dan-danas nalazi u južnom Sibiru, uz rijeku Amur, rijeku koja frankofonom uhu zvuči fenomenalno, no rusofonom uhu pobuđuje užas, kao i skoro svaka pomisao na Sibir i njegovu višestoljetnu logorašku povijest. Ova neočekivana administrativna jedinica u današnjoj Ruskoj Federaciji je anomalija, ostatak sovjetskih pokušaja osnivanja teritorija s druga strane Urala, kada su nasilno stvorene logoraške zajednice Ukrajinaca, Korejaca, Finaca, Kurda, Kalmika, Nijemaca, Tatara, i, naravno, Židova, sve po centralnoj Aziji i Sibiru. Druga strana Urala u Sovjetskom Savezu je predstavljala novi svijet, utopiju, no utopiju u koju nitko nije htio ići: ljudi su poslani onamo da rade na zemlji, gdje je sve daleko i kamo je malo tko išao svojevrijedno. U relativ-

noj blizini Vladivostoka i Habarovska, u takozvanoj Zelenoj Ukrajini (nekoć sjeverna Mandžurija), jedan fragment će postati, po Staljinovom ukazu — Židovska autonomna oblast.

Kratka povijest sovjetskog antisemitizma bit će od koristi za kontekst nastanka ove oblasti. Kako kaže jedan poznati suvremeni ruski povjesničar (koji je nedavno pobjegao iz Rusije, zato što se protivio službenim državnim istinama o Staljinu i o današnjoj Ukrajini), čim prije prestanemo pokušavati razumijeti logiku Staljinovih ideja, predrasuda i hitrosti, tim prije ćemo ga shvatiti. Staljinizam je riječ koja ne označava sistem, to je kolosalni kaos koji se potezao od Baltičkog do Japanskog mora. Vrlo je neugodna kombinacija to što Staljin nije bio prijatelj Židova, a oslobodio je Auschwitz; čovjek čija armija je pomogla okončati Holokaust spremala je i njegov svojevrni nastavak. Staljinove čistke bile su smišljane u valovima: za partijske ličnosti (Trocki, Kamenjev, Zinovjev), za neistomišljenike (anarhiste, 'neprijatelje države'), za ekonomske slojeve (bivši kapitalisti, kulaki), za inozemne 'problematicne' komuniste (Pauker, Dimitrov, Kun, Slánský, Rákosi, i Karlo Štajner) i za narode (baltičke na-

rode, Nijemce, Kalmike) — veliki zamah kolektivnog marginaliziranja sovjetskih Židova je počeo otprilike 1951., s javnim prozivanjem 'kozmpolita bez korijena', sovjetskih Židova, uglavnom iz Ukrajine i Bjelorusije, za navodnu nelojalnost državi.

Antisemitizam se u SSSR-u intenzificirao s nastankom Države Izrael 1948. godine, što je samo otkrilo funkciju Židovske autonomne oblasti — da bude Izrael, ili proto-Izrael. Stvaranje planificirane sovjetsko-jidiš kulture nije imalo dobronamjerne ciljeve, već neutralizaciju velikog naroda u SSSR-u. A novoosnovani Izrael 1948. je bio problematičan zato što je privukao milijune Židova, za razliku od Birobidžana, te, važnije, zato što je Izrael bio privrženiji Sjedinjenim Državama nego li Sovjetskom Savezu. Iako je Izrael stvoren po ekonomski socijalističkim principima, nije stvoren po staljinističkim: kibuci jesu donekle ličili na kolhoze i sovhoze, no nije državi bilo namjere biti satelitom. Stoga je počela kampanja u Istočnom bloku 1948. protiv cionizma, a ta je kampanja zapravo bila antisemitska, zato što antisemitizam nije nestao iz Europe s propašću nacističke Njemačke. Prije Drugog svjetskog rata netko se šalio da su 'Židovi glavna tajna Sovjetskog Saveza', no to više nije vrijedilo nakon rata: odjednom je glavni 'problem' Trockog, Kamenjeva, Zinovjeva i Jagode bio isti, i neprijatelji države, uz uobičajeno

BIROBIDŽAN

etiketiranje da su britanski špijuni, trockisti ili titoisti, su sada često, odjednom, postali i cionisti ili kozmpoliti. Čak je bilo govora za vrijeme savezništva Trećeg Reicha i Sovjetskog Saveza da se Židovi dviju država odvedu nekamo: Uganda i Madagaskar su bile neke od egzotičnijih varijanti, a Birobidžan nije bio ništa manje okrutna i košmarna ideja. No ta zadnja je propala, čini se, zbog Staljinove nevolje za većim brojem Židova u SSSR-u, mada su poslali nekoliko Židova iz razdjeljene Poljske onamo prije 1941. godine. Lenjinov Sovjetski Savez ugasio je organiziranje u Ruskom Carstvu da Židovi ne smiju živjeti izvan takozvane linije ili područja stalne židovske nastanjenosti (*черта постоянной еврейской оседлости*), odnosno štetlova po Ukrajini, Bjelorusiji i njihovoj okolini. Lenjinov *Realpolitik* davala teritorijalnih garancija narodima nove

države, takozvana *korijenizacija*, je vrlo neentuzijastično naslijedio Staljin, koji je maksimalno iskoristio centralnu Aziju i Sibir za radne logore i za premještanje neželjenih naroda. U Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika veći narodi su imali svoje Sovjetske Socijalističke Republike, ili barem lokalne autonomije: prije Drugog svjetskog rata je u SSSR-u bilo 2.600.000 Židova, no nisu imali svoju SSR. U kompartiji su stvorene necionističke, staljinske organizacije nazvane Jevkom, odnosno židovski komesarijat (*Евком, Еврейский комиссариат*) i Jevsekcija, odnosno židovski odjel (*Евсекция, Еврейская секция*) za usmjeravanje židovskog stanovništva prema sovjetskim državnim idealima i stvaranje hibridne sovjetsko-jidiš kulture, te je nastala ideja da se mnogomilijunskom narodu daje komadić zemlje. Prvotna ideja, ranih 1920-ih, bila je da

države, takozvana *korijenizacija*, je vrlo neentuzijastično naslijedio Staljin, koji je maksimalno iskoristio centralnu Aziju i Sibir za radne logore i za premještanje neželjenih naroda. U Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika veći narodi su imali svoje Sovjetske Socijalističke Republike, ili barem lokalne autonomije: prije Drugog svjetskog rata je u SSSR-u bilo 2.600.000 Židova, no nisu imali svoju SSR. U kompartiji su stvorene necionističke, staljinske organizacije nazvane Jevkom, odnosno židovski komesarijat (*Евком, Еврейский комиссариат*) i Jevsekcija, odnosno židovski odjel (*Евсекция, Еврейская секция*) za usmjeravanje židovskog stanovništva prema sovjetskim državnim idealima i stvaranje hibridne sovjetsko-jidiš kulture, te je nastala ideja da se mnogomilijunskom narodu daje komadić zemlje. Prvotna ideja, ranih 1920-ih, bila je da

se hipotetska Židovska Sovjetska Socijalistička Republika (*Еврейская Советская Социалистическая Республика, ЕССР*) smjesti na Krimu, odnosno da Krim to postane. Krim je tada, kao i sada, bio raznolikog stanovništva, te je ta ideja šefa Jevkom i Jevsekcije, Semjona Dimanštejna, bila toplo primljena, plan je bio da se preseli barem 400.000 Židova na Krim za početak stvaranja te republike. No plan je propao zbog logističkog problema. Onda je nastala ideja, korisna samome Staljinu, da se iskoristi jedan fragment Sibira, i to ne bilo koji, da se 'riješe' tog problema: Staljinu je trebalo ljudi na granici ili blizini Kine i Japana, koji su glasno tvrdili da je barem dio Sibira njihov: rješenje tome je bilo stvoriti regiju u koju će se naseliti Židovi, ali što dalje moguće, ali i da usput da ta regija bude od (tadašnje) geostrateške koristi.

Odlučeno je 1928. da u slabo naseljenom teritoriju iznad Mandžurije, čiji

centar je bila željeznička stanica transsibirske željezničke pruge i selo Tihonjkaja, gdje je nekada živio mali broj pripadnika evenka (sibirski tunguski narod, poznat po lovu na sobove), u blizini grada Habarovska, bude zacrtana Židovska autonomna oblast kao prva faza u stvaranju Židovske SSR. Tih 36.000 km² su organizirani tako da je stvoren samo jedan grad: od sela Tihonjkaja su razvili preimenovan grad Birobidžan, čije ime je uzeto od dviju rijeka koji teku kroz oblast, Bira i Bidžan (a Bira kroz sam grad). I jedna i druga rijeka su pritječe Amuru, i jedna i druga riječ su tunguske, jezična porodica u dalekom rodu s mongolskim i turkijskim jezicima. Riječ *bira* (*бѳра*) na tunguskom jeziku evenki znači 'rijeka', dok *bidžan* je u rodu s evenki riječima *bidjene* (*бидѳенѳ*) 'prebivalište, boravište' i *bidjengesi* (*бидѳѳѳѳѳѳ*) 'život'; na području buduću oblasti skoro nitko nije živio do njenog stvaranja.

Planificirana ekonomija SSSR-a je zahtijevala da se radi na zemlji u tom ogromnom području između Urala, Kavkaza i Japana, pa su tako u Židovsku autonomnu oblast jedino išli manje ili više prisiljeni volonteri — manje ili više, zato što je doista relativno malo ljudi otišlo. Uz osnivanje Birobidžana kao grada, također su osnovani gradići po oblasti, uglavnom kao sateliti glavnog grada: na primjer, Valdgejm (*Валдгейм*, odnosno 'šumski dom' na jidišu), Priamurskij, Lenjijskoj, Ptičnjik. Od 1928. do 1938. su bile tri vala doseljavanja, otprilike po 20.000 Židova svaki put, ali nakon svakog vala se većina došljaka ubrzo vratila tamo otkud su započeli transkontinentalno putovanje; u to vrijeme čak je 1.500 nesovjetskih Židova pristiglo u Birobidžan, a 1948. godine je 48.000 sovjetskih Židova otišlo u Birobidžan; to u državi koja je uoči Drugog svjetskog rata imala otprilike 2.600.000 Židova. Drugim riječima, mali broj ljudi

BIROBIDŽAN

je bilo zainteresirano, čak i nakon Holokausta. U svibnju 1934. je formalno proglašena Židovska autonomna oblast (*Еврейская автономная область*), kao početak protuteže nastanku japanske marionetske države Mandžukuo s druge strane rijeke Amura 1932. godine. Lokalna poetesa, Ljubov Vasserman, je pjevala o radostima u socijalističkom Birobidžanu; osnovane su lokalne novine na jidišu *Birobidzhaner Shtern* (*הַרְעֵשֶׁשׁ רֵעֵנְאִשׁוּדִיבְאָרִיב*), otvoreno je kazalište gdje su se igrali komadi na jidišu, poštanske markice su bile na jidišu, kao i ulične ploče. Ulične ploče i dan-danas stoje, no malo tko ih zna pročitati. Službeni jezici su bili ruski i jidiš do 1948. godine, kada je jidiš zabranjen na javnim mjestima. Tako su Staljinovi zagovornici u međuratnoj Europi mogli istovremeno tvrditi da nije antisemit, zato što je dao stvoriti prvi židovski teritorij od antike; ali i da nije cionist zato što ih je poslao najdalje moguće, i to uz Kinu i Japan, dakle 'beskorisna' zemlja za SSSR koja bi mogla biti pregažena. Tako je stvorena *sui generis* teritorijalna jedinica, od samih početaka slabo naseljena, kao vječni 'kandidat' za status SSR-a.

Mihailo Kalinjin, kao formalna glava države, je 1938. čak izjavio da je nomenklatura suglasna u tome da je Židovska autonomna oblast zapravo — židovska nacionalna država ili barem njen početak. A 1945. je taj isti čovjek izjavio da će ta oblast, kada u njoj bude 100.000 Židova, postati punomoćna Židovska Sovjetska Socijalistička Republika. Međutim, novac nije tekao onamo i puno Židova koji su otišli u tu obećanu zemlju su zapravo ostali bez posla. Etabliranje oblasti je bilo dvoznačno: ili je to židovska proto-država, kako je tvrdio Kalinjin, ili masovni egzil, u duhu potencijalnog slanja Židova na francuski Madagaskar ili u britansku Ugandu: ni jedno ni drugo se nije u potpunosti razvilo kao ideja. Israel Emiot, pjesnik na jidišu koje je

BIROBIDŽAN

proveo dugo vremena u tamošnjem logoru, bio je mišljenja da to nije bio imalo filosemitski projekt. Židovska autonomna oblast je nastala, u očima Jevkoma i Jevsekcije, kao proto-kibučka država; u očima stranih Židova koji su izrazili entuzijazam za nju, kao proto-Izrael; u očima necionističkih Židova kao proto-država za Židove (što nije isto kao židovska država, u toj fenomenalno kompliciranoj intelektualnoj debati oko svrhe cionizma i Izraela).

Danas se, kao i prije, ime Birobidžan koristi metonimijski za cijelu oblast, budući da je dan-danas to jedini veći grad u njoj. Cijela oblast danas ima nekih 150.000 stanovnika, od kojih 1.500 Židova — dakle 1 posto. Veličine je dvije trećine Hrvatske, ili skoro kao Belgija ili Tajvan. Oblast je močvarno područje. Područje rijeke Amur poznato je po lososu, lubenicama, ginsengu i lotusu, a k tome i sibirski tigar obitava tamo. Na glavnom trgu se nalazi veliki, trijumfalni spomenik, naravno, Lenjinu. Danas je *Birobidzhaner Shtern* i na internetu, na ruskom i na jidišu (iako malo tko danas

zna jidiš u Birobidžanu), te uglavnom prenose lokalne ekonomske i sportske uspjehe, recentno i politička mišljenja administratora oblasti po povodu Ukrajine; nažalost, nema ničega što nije propaganda. Šetnja po Birobidžanu, čini se, daje dojam orijentalizma: može se kušati aškenaska kuhinja, jedna od glavnih arterija grada se zove Ulica Šoloma Alejhema, te ju se naziva "Izrael u Rusiji". Birobidžan je često nespomenut u povijestima Europe tog razdoblja, ili čak u povijestima SSSR-a — zato što je nerazumljiv trenutak u njenoj povijesti.

U lipnju 2022. je svečano otvoren autoputni most nad Amurom, između Rusije i Kine, koji prolazi blizu Židovske autonomne oblasti, iz grada Blagovješčensk u grad Hejhe. Čini se da je taj most od velike infrastrukturne vrijednosti, te da će spojiti južni Sibir s kineskom ekonomijom puno više nego li dosad. Uskoro će se otvoriti i željeznički most koji će spajati Njižnjeljenskiju, u Židovskoj autonomnoj oblasti, s kineskim gradom Tongjiangom.

ŽIDOV NA POLARNOM KRUGU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Polarni krugovi su zapravo kružnice. Hladne, rekli bismo, jer razdvajaju umjerenne toplinske pojase od polarnih, a nalaze se 2.600 kilometara od Sjevernog ili Južnog pola. Dok se Južna polarnica proteže uz obale Antarktike, Sjeverna presijeca nekoliko država: SAD (Aljaska) i Kanadu u Americi, Norvešku, Švedsku i Finsku u Europi te Grenland i euroazijsku Rusiju. Sve su to slabije naseljene države, u tim područjima na km² živi i manje od jednog stanovnika. Oštra i hladna klima, smrznuto tlo, nemogućnost ratarstva, prekrivenost snijegom i ledom, divljina uzrokovali su da je prostor uz polarne krugove jedno od najnegostoljubivijih mjesta na svijetu. Takvom životu privikli su se samo malobrojni autohtoni narodi poput europskih Saama, azijskih Jakuta ili američkih Inuita.

Za novodoseljene Grenland je osobito težak odabir. Prekrasni zimski pjezaži ispunjeni živopisnim kućicama, čistoća zraka, bogatstvo flore i faune nisu dovoljni za jače doseljavanje. Temperatura zna pasti i ispod 50°C, a polarna noć ubije svako dobro raspoloženje nakon kraćeg vremena. Ljudi kao da su se ovdje navikli na surove uvjete života. Židova je vrlo, vrlo malo. No s druge strane Buffinova zaljeva, s gotovo 10 milijuna kvadratnih kilometara, Kanada je druga najveća država svijeta. Administrativna podjela odgovara formuli 10+3. De-

set provincija na jugu i tri teritorija na sjeveru. U Kanadi živi oko 37 milijuna žitelja, s prosječnom naseljenošću od tek četiri stanovnika po kvadratnom kilometru. Najmnogoljudnija provincija je Ontario. Kanada je oduvijek slovila kao imigrantska država, tu su se naseljavali stanovnici Britanskog otočja, Nijemci, Skandinavci, Francuzi, Slaveni. Među četrdesetak najbrojnijih etničkih zajednica spadaju i Židovi za koje se

procjenjuje da ih je oko 475.000. Prvi Židovi naselili su Novu Scotiu, poluotoku atlantsku provinciju pod kontrolom Britanaca. U Quebecu ih spočetka nije bilo jer je francuski kralj Luj XIV. dozvoljavao dolazak isključivo rimokatolicima. Kada su se propisi ublažili, a Francuzi izgubili Kanadu, doseljavaju i Židovi. Pretpostavlja se da je prva sinagoga bila podignuta u Montrealu, negdje krajem 18. stoljeća. Židovi su često pratili kre-

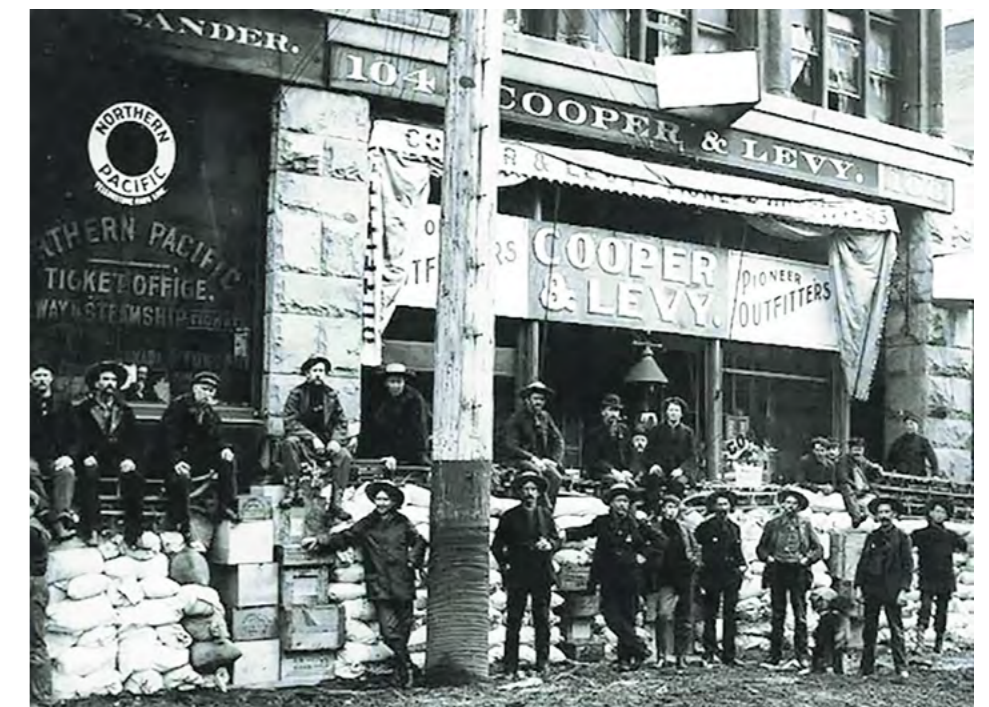
tanje britanskih trupa kao trgovci i dobavljači krzna. Opskrbljivali su vojnike i vojna naselja širokim asortimanom robe kada su ovi bili daleko od većih gradskih naselja. U pokušajima nabavke krzna i potrazi za novim kupcima sve su više zalazili na negostoljubivi sjever, među Indijance i Inuite. Neki su tu i ostali živjeti, ostali se odselili na jug ili zapad. Osam desetina kanadskih Židova danas živi u Ontariu i Quebecu, a ostali su razasuti po drugim provincijama. U tri savezna teritorija živi manje od 1 posto kanadskih Židova.

U Yukonu, planinskom teritoriju na granici s Aljaskom, nekoć je živjelo i više od 200 Židova. Danas ih je deset puta manje. Kako većina Jukonjana živi u glavnom gradu Whitehorseu, vjerojatnost je veća da će svi Židovi živjeti tamo. Godine 1998. otkriveno je malo židovsko groblje Bet Chaim u gradiću Dawsonu. Sačuvan je nadgrobni spomenik koji je pripadao Abrahamu Packeru, trgovcu oružjem. Preminuo je 1918. od infarkta. Ovo groblje moglo bi konkurirati za najsjevernije židovsko groblje na svijetu. Početkom 20. stoljeća slika je bila prilično drukčija. Po izbijanju “zlatne groznice”, obale rijeke Yukon i njenih pritoka Klondike i Bonanza zaposjele su na stotine lovaca na blago. Ljudi su svoju sreću tražili u hladnoj vodi koja je skrivala zlatni pijesak. Među njima se našao pokojni Židov, a svi oni su se opskrbljivali u najbližim gradićima. U Dawsonu je poznata trgovina bila “Cooper&Levy”. S tim je gradom povezana i neobična avantura mladog Maxa Hirshberga. Želeći se dokopati zlatoslovnog Noma, odlučio se poći na sjever psećom zapregom. No, završio je u bolnici pa je to putovanje odgođeno na nekoliko mjeseci. Kad je ozdravio, složio je bicikl kojim je putovao deset tjedana do svog, stotinama kilometara udaljenog odredišta. Ceste tada još nisu postojale.

Takvih pionira-avanturista bilo je malo, ali su ostali upamćeni u lokalnoj povijesti. Hirshberg se nesumnjivo proslavio, no iznimni naponi uzeli su danak pa se sa spomenika dalo iščitati imena žrtava zlatne groznice: Simons, Klein, Ross, Packer, Rosenfeld...

U susjednom Sjeverozapadnom Teritoriju danas je 40 Židova. Trideset ih živi u glavnom središtu Yellowknifeu. Povod jednog nedavnog okupljanja Židova tamo bio je brit milo malog Nathaniela Molla. U tu svrhu, najbliži rabin Postone morao je potegnuti čak iz Calgarya što je više od 1.200 kilometara. Za takvu prigodu, nije mu to bilo teško. Nunavut je velika administrativna jedinica nastala 1999. izdvajanjem iz Sjeverozapadnog teritorija. Na ogromnom teritoriju koju zauzima i većinu kanadskog arktičkog arhipelaga, živi tek 32.000 stanovnika, pretežito Inuita. Gradovi, točnije rečeno, naselja nisu velika. Glavno središte

Iqaluit naseljava manje od 7000 žitelja. I na ulicama tog gradića može se sresti pokojeg Židova. U osamdesetim godinama ovdje su doselili Lorne i Sheila Levy iz Toronta koji su se zaposlili kao učitelji. Nakon što se pročulo da su održali prvu seder večeru, otkrili su da u gradu živi još nekoliko Židova. “Posebno dojmljivo je kada slavimo Hanuku. Blagdan pada upravo u vrijeme kada vlada polarna noć pa onih osam svijeća imaju posebnu draž. Zbog malog broja Židova, nećete vidjeti hanukije u prozorima kuća, iako bi to bilo prekrasno u tom silnom mraku”, rekla je Sarah Bernstein iz Iqaluita. Sinagogu nemaju jer je zajednica malobrojna pa se okupljaju na obiteljskim proslavama i događajima. Za vrijeme pandemije koronavirusa održavali su kontakte preko platforme Zoom. Internetom ste ionako povezani s cijelim svijetom pa su nam gradovi Dawson, Nuuk, Iqaluit, White Horse i ostali mnogo bliži.

ŽIDOV NA POLARNOM KRUGU TRGOVINA COOPER-LEVY U DALEKOM KANADSKOM DAWSONU, IZVOR — INTERNET

ISLAND: ŽIDOVSKA VATRA IZNAD POLARNE SVJETLOSTI

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Nastup islandske grupe Hatari na natjecanju Eurovizije 2019. s pjesmom "Hate will Prevail" (Mržnja će prevladati) nije ništa novo za Island, pisao je Jeruzalem Post te godine. Dok su razvijali svoj transparent "Palestina" na televizijskom finalu, doživjeli su zvižduke i osude, te sankcije Europske radiodifuzne unije (EBU). Njihova gesta postala je mrlja srama na Islandu. Ali političke provokacije nisu neka novost na tom hladnom arktičkom otoku — iako je židovska zajednica na Islandu oduvijek malobrojna, taj otok daleko od kontinentalne Europe ipak ima svoju povijest antisemitizma.

Prvi Židov stigao je na Island u 17. stoljeću. Na Islandu nikada nije bilo sustavne emigracije Židova, a najviše ih je na otoku bilo za vrijeme Drugog svjetskog rata, onih koji su došli u okviru britanskih i američkih snaga te kasnije bili stacionirani u okviru NATO-a u bazi u Keflaviku. Određen broj židovskih izbjeglica stigao je na Island i sredinom tridesetih godina prošlog stoljeća. Židovski život koji bi bio u potpunosti integriran u život Islanda, nije postojao do nedavnog osnutka Židovskog centra u Reykjaviku. Prvi stalni rabin Avi Feldman stigao je na Island 2018. s obitelji, a judaizam je formalno priznat kao vjera tek prošle godine.

Prirodnom predivna i slabo naseljena nordijska zemlja u sjevernom Atlantiku, Island danas broji oko 360.000 stanov-

nika. Među njima je 250–300 Židova. Židovi na Islandu poznati su pod imenom Gyðinga, termin izveden iz islandske riječi za Boga, ali i danas nosi negativne konotacije. Široko je prihvaćeno da su prvi Židovi koji su putovali na Island bili trgovci koji su stigli na otok 1625. godine. Oni su došli iz Danske i nastavili trgovati tijekom 18. i 19. stoljeća. Malo je Židova tada živjelo na Islandu, bila je to zemlja gdje se prakticiranje nekršćanske vjere nije toleriralo. Iako gotovo da i nije bilo

židovske nazočnosti, antisemitizam je bio rasprostranjen.

Strana roba bila je na Islandu tako oskudna da se povijesni spisi sjećaju dolaska broda Ulricha 1815. Tim plovilom koje je bilo poznato kao "židovski brod" židovski trgovac iz Kopenhagena Ruben Moses Henriques poslao je vrijedan teret šešira, papira i materijala za haljine i utemeljio mali dućan na sjeveru zemlje.

Danska je 1850. donijela zakon koji omogućuje Židovima da se nastane u toj

ŽIDOVCI NA ISLANDU

ŽIDOVCI NA ISLANDU

zemlji, a danski je kralj to zatražio i od Islanda. Islandski je parlament zahtjev najprije odbio ali je dvije godine kasnije tu odluku promijenio. No, nema dokumentacije koja bi ukazivala da je tada postojao ijedan Židov koji je stalno živio na Islandu.

Godine 1906. mladi trgovac iz Kopenhagena Fritz Heymann došao je na Island i postao prvi prakticirajući Židov koji se tamo nastanio. Njegova kompanija Nathan & Olsen postala je jedan od najvećih i najuspješnijih biznisa tog vremena. Ipak, nedostatak židovske kulture na otoku uvelike je smetao Nathana i nakon što se oženio 1917. godine, vratio se u Kopenhagen.

Godine 1933., na Islandu je osnovana nacistička stranka koja 1934. postaje Nationalsocijalistička stranka sa službenim vezama s njemačkom strankom. Tadašnji osjećaj da je Island čista nordijska zemlja

slobodna od Židova dijelili su mnogi stanovnici. Neki njemački Židovi uspjeli su pobjeći na Island krajem 1930-ih, ali su naišli na hladan prijem.

Godine 1938. nakon aneksije Austrije, Danska je službeno zatvorila granice očajnim židovskim izbjeglicama koji su pokušavali pobjeći. Island je učinio isto ubrzo nakon toga te je, iako je postajalo sve jasnije da Židovi u Europi ne mogu nastaviti sigurno živjeti, odbio ulazak židovskim izbjeglicama a neke čak i protjerao.

Tako je Židov Alfred Kempner, izbjeglica iz Njemačke, uspio doći iz Danske kamo je pobjegao, na Island, gdje je imao rođake. Ubrzo je uhićen i nakon boravka u zatvoru za njega je smišljen plan: stavljen je na brod za Kopenhagen, gdje je imao namjeru aplicirati za boravak, ali uz njega je poslano i tajno pismo, napisano na njemačkom: "Uzimamo si

slobodu zatražiti od policijskih vlasti da se pobrinu za njegov daljnji transfer u Njemačku", pisalo je u pismu islandske policije. "Sve s tim vezane troškove podmirit će naravno islandske vlasti". I tako je Albert Kempner, koji je bio tako blizu slobodi na Islandu, skončao u Njemačkoj.

Krajem tridesetih godina prošlog stoljeća, Islandani su postali izrazito neprijateljski raspoloženi prema Židovima koji su živjeli unutar njihovih granica. Antisemitsko raspoloženje moglo se uočiti u svim aspektima islandskog društva. Godine 1939. izvješće napisano za Udrugu za pomoć njemačkim Židovima zaključilo je da je izbjeglištvo na Islandu nemoguće.

Kada su se britanske i američke snage 1940. i 1941. stacionirale u zemlji, Island je nenadano postao dom za više Židova nego ikada u povijesti. Vjerska služba održana je 1940. na Jom Kipur za

25 vojnika iz Britanije, Kanade i Škotske. Imali su posuđeni svitak Tore, jedini na raspolaganju u Reykjaviku. Ta služba bila je prva nekršćanska vjerska ceremonija na Islandu u 940 godina.

Židovski život tada je postao aktivniji. Američka vojska poslala je rabina na Island 1941. a tri godine kasnije u zemlji je bilo oko dvije tisuće Židova. No, godine 1944. kada je Island postao neovisan, u državi je trajno živjelo ukupno devet Židova.

Godine 1947. islandski veleposlanik pri UN-u Thor Thors odigrao je pozitivnu ulogu u uspostavi Države Izrael glasajući za njezin osnutak, ali zbog njegovog djelovanja nije se promijenio stav prema Židovima i Izraelu na Islandu. Stanovništvo je i dalje htjelo da Island ostane “rasno čist”.

Jedan od neslavnih primjera bio je nacistički zločinac Evald Mikson koji je nakon rata pronašao utočište na Islandu. Mikson je bio na visokom mjestu u elitnim nacističkim policijskih snagama u Estoniji. Osim što je bio zločinac i ubojica koji je poslao tisuće Židova u smrt, bio je i vrstan nogometaš. Na Islandu, njegova su dva sina postali nogometne zvijezde. Kada je izraelski ured Centra Simon Wiesenthal zatražio od Islanda da otvori istragu o Miksonu u kasnim 80-tim godinama, došlo je do snažne antiizraelske reakcije. Islandski tisak proglasio je Ephraima Zuroffa “neprijateljem” Islanda. Iako je državni odvjetnik na kraju odlučio pozabaviti se Miksonovim slučajem, on je umro vrlo brzo nakon što je slučaj otvoren.

Židovska zajednica koja danas postoji na Islandu izrazito je mala i uglavnom prolazi neprimijećeno, iako su se znakovi židovskog života počeli pojavljivati u javnosti. Većina današnjih islandskih Židova su izraelski, europski ili američki imigranti koji su u braku s Islandanima. U zemlji živi samo nekoliko u potpunosti židovskih parova.

Godine 2011. rabin Berel Pewzner doputovao je na Island da organizira obilježavanje Pesaha. Ohrabren reakcijom, vratio se ponovno. Mnogi Islandani sa židovskim podrijetlom nemaju jak židovski identitet, a dio ih je preferirao asimilirati se zbog snažne antisemitske klime. Židovstvo je tek prošle godine službeno priznato kao religija na Islandu.

Najpoznatija Židovka u zemlji je bivša prva dana Dorrit Moussaieff, žena bivšeg predsjednika Olafura Ragnara Grimssona. Rođena je u Jeruzalemu, a iako je sekularna, poznata je među Islandanima i donijela je pozitivan pogled na judaizam u zemlji.

Prvi stalni rabin, Avi Feldman, stigao je na Island 2018. s obitelji. Židovski centar Chabad koji je otvorio Feldman prvi je ikad postojeći službeni židovski centar. Godine 2020. Feldmanima je velikodušna obitelj iz Züricha darovala svitak Tore, po njihovu mišljenju jedini koji postoji u cijeloj zemlji. Feldmani i njihovi prijatelji organizirali su veliku paradu kroz središte Reykjavika noseći Toru kući. Ljudi su ih pozdravljali na ulicama. Jedna je Židovka koja se doselila na Island 1984. rekla da ne može vjerovati svojim očima: nikad ni u najluđim

snovima nije mogla zamisliti sinagogu s Torom na Islandu.

Feldmani su otvorili Chabad-Lubavitch židovski centar u središtu Reykjavika 2020. godine. Godinu kasnije, judaizam je prvi puta registriran kao službena religija. Sada se židovska vjenčanja i druga događanja mogu legalno odvijati, na isti način kao i nežidovske proslave.

Dolazak Feldmana koji je odrastao u Brooklynu u New Yorku sa suprugom koja potječe iz švedskog Goetheborgea i njihove dvije male kćeri označio je novu eru za malobrojnu židovsku zajednicu na Islandu. Uz turističku industriju koja doživljava procvat, koja je doslovce eksplodirala u posljednjem desetljeću i čini 10 posto islandskog BDP-a, Feldman vidi sjajnu budućnost u Reykjaviku. “Želimo se fokusirati na Židove i njihove potrebe, bilo da žive na Islandu, rade ili putuju”, kazao je rabin.

Avraham i Mushky Feldman u Reykjaviku žele ojačati židovsku islandsku zajednicu promovirajući židovski ponos, obrazovanje i proslave, stoji na stranici Židovskog centra u Reykjaviku, jewishiceland.com. Ili, kako je napisano na stranici chabad.org, nadaju se upaliti židovsku vatru ispod polarne svjetlosti.

ŽIDOVCI NA ISLANDU

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA BURME — “ŽIDOV NIKADA NIJE SAM NA SVETE DANE”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kada pomislite na Myanmar, nekadašnju Burmu, vjerojatno nećete pomisliti da u toj većinski budističkoj zemlji već dugo vremena djeluje i židovska zajednica.

Ipak, Židovi su živjeli u području Burme u većem broju već od sredine 19. stoljeća. Židovi su tada uglavno živjeli u Rangoonu, nekadašnjem glavnom gradu zemlje — gradu koji se od 1989. godine zove Yangon.

Prema dostupnim podacima, prvi Židov koji je živio u Burmi bio je Solomon Gabirol. On je 1755. godine bio povjerenik vojske kralja Alaungpaya i smatra se da je bio nazočan kada je kralj osvojio Rangoon. Židovi su obnašali i funkcije gradonačelnika — jedan u Rangoonu a drugi u manjem gradu Basseinu, a bili su postavljeni i na druge položaje u vladi. Uz poticaje Velike Britanije da se nasele u Burmi, oko 2.500 Židova stiglo je u zemlju. Među njima bilo je puno onih koji su se uspješno obogatili i pomagali su svojim financijskim potporama bolnice, škole i knjižnice u Burmi.

Kada je Japan okupirao Burmu 1941. godine, većina Židova pobjegla je iz zemlje. Njih oko 300 je ostalo, a nakon kraja Drugog svjetskog rata u Burmu ih se vratilo još 200. Burma je dobila neovisnost 1948. godine, samo četiri mjeseca prije proglašenja Države Izrael, i bila je prva zemlja jugo-istočne Azije koja je službeno priznala židovsku državu. Prvi premijer

STARO ŽIDOVSKO GROBLJE U YANGONU

Burme, U Nu, bio je “slab na Izrael” i bio je vrlo blizak Davidu Ben-Gurionu. Zanimljivo je da je U Nu bio prvi strani premijer koji je došao u posjet novoosnovanoj židovskoj državi.

Kako objašnjava današnji čelnik židovske zajednice Myanmara Moses Samuels “stanovnici ove zemlje neće znati što je to ‘judaizam’, ako ih upitate što je to, ali u potpunosti poštuju Izrael. Za njih je ‘Izrael’ ustvari judaizam”.

“Ovdašnji stanovnici ne razumiju što je to antisemitizam. Hvala Bogu, takva riječ ne postoji u ovom jeziku”, objašnjava Samuels, čije burmansko ime je Aung Soe Lwin.

Kao i Izrael, Burma se tijekom godina suočavala s nizom izazova nove države. Nakon udara koji je izvršio general Ne Win 1962. godine, Burma je nacionalizirala svoju industriju i većina Židova je otišla iz zemlje. U Burmi je ostalo samo 150 Židova. Tada je započelo i razdoblje međunarodne izolacije zemlje koja je bila izložena i brojnim sankcijama. Iako su se stvari počele popravljati 2011. godine, zemlja je i danas suočena s mnogim problemima.

Unatoč povijesnim, političkim i gospodarskim izazovima s kojima se Burma suočavala tijekom godina, jedna židovska obitelj konstantno je prisutna u toj zemlji.

Jedan od najstarijih židovskih doseljenika u Burmu bio je Isaac Samuels, koji je stigao 1890-ih godina sa svojim roditeljima iz Bagdada. Isaacov sin Moses bio je stup židovskog života Burme. Moses je s ljubavlju održavao posljednju burmansku sinagogu Musmeah Yeshua, koja se nalazi u središtu Rangoona, a činio je sve što je mogao kako bi održao židovski život u nekadašnjem glavnom gradu.

U studenome 2005. godine, politički glavni grad preseljen je iz Rangoona u uglavnom prazni Naypyidaw u središnjoj Burmi.

Otkako je Moses preminuo 2015. godine, njegov sin Sammy — koji je pohađao sveučilišta u SAD-u — nastavio je sa životnom misijom svoga oca.

U uskoj ulici tipičnoj za Yangon nalazi se sinagoga s velikom kamenom menom na plavo-bijeloj fasadi. Ova zgrada koja je po svojoj arhitekturi tipična za kolonijalno razdoblje zemlje, ostavština je nekada žive židovske zajednice. Sinagoga je izgrađena sredinom 19. stoljeća a zatim je obnovljena 1896. i danas je jedna od 189 zgrada na Popisu baštine Yangona čime je zaštićena od uništenja. S obzirom da u zemlji kako kaže Samuels nema antisemitizma, sinagogu nitko ne čuva a samo nekoliko zgrada dijele sinagogu od lokalne džamije. Preko puta sinagoge nalazi se i jedan od brojnih budističkih hramova u gradu. Vlasnici malih dućana koji se nalaze pored sinagoge ne prodaju predmete ili suvenire povezane s judaicom, već svakodnevne potrepštine.

Unutar dobro očuvane sinagoge s mramornim podom, nalazi se strop s dvije Davidove zvijezde. Tu je i balkon za žene, bima kao i dva preostala svitka Tore. Za vrijeme "zlatnog doba" židovske zajednice u Burmi je bilo 126 svitaka Tore. Židovi koji su nakon vojnog udara bježali iz Burme sa sobom su odnijeli i svoje svete knjige. Danas se u sinagogi obilježavaju svi židovski blagdani a židovski

SINAGOGA U YANGONU

turisti često dolaze u sinagogu i slave židovske blagdane zajedno s članovima lokalne zajednice. Sinagoga u Yangonu nalazi se i na trećem mjestu na popisu TripAdvisora onoga "što treba svakako vidjeti u gradu".

Židovski groblje u Yangonu uglavnom je zapušteno i iako je vlada Myanmara 1997. godine objavila da namjerava groblje preseliti izvan grada, to se nikada nije dogodilo. Groblje je skriveno na brežuljku, a na ploči ispred ulaza nalazi se natpis da je ulazak dozvoljen "samo uz dozvolu židovske zajednice Myanmara".

Danas u Yangonu živi tek dvadesetak burmanskih Židova. Sammy Samuels dao je obećanje da će očuvati židovsku tradiciju zemlje. On je prije deset godina pokrenuo putničku agenciju Myanmar Shalom kako bi doveo turiste u Burmu i upoznao ih sa židovskom povijesti ove zemlje. U međuvremenu je agencija udeseterostručila broj zaposlenika.

"Drvo može biti samo u polju, čovjek može biti sam na svijetu, ali Židov nikada nije sam na svete dane", zapisano je na ploči u sinagogi u Yangonu koja svjedoči o malo poznatoj židovskoj zajednici Burme.

ALEXANDER SALMON — ŽIDOVSKI PRINC TAHITIJA "KOJI JE STIGAO S MORA"

PIŠE: NATAŠA BARAC

Alexander Salmon rođen je 1820. u Hastingsu u židovskoj obitelji i bio je prvi Židov koji je prebivao na Tahitiju. Iako ga se često opisuje kao "jednog od potomaka židovsko-britanske bankarske obitelji" njegovo je porijeklo drugačije. Njegov otac John Solomon (a ne Salmon, prezime koje je koristio Alexander) prodavao je voće i povrće u dućanu na Piccadillyju. Njegova majka Rebecca bila je kćerka uglednog židovskog umjetnika Solomona Polacka koji se bavio minijaturama i poticao maštu malog Alexa pričama o čudesnim i divljim obalama dalekih zemalja.

Život njegova oca nije ga inspirirao i Alex je shvatio kako ne želi ostatak života provesti prodajući voće i povrće. Poput velikog broja drugih Židova koji su voljeli lutati svijetom, pod utjecajem svog djeda i u želji da otkrije nove horizonte, Alex se 1841. godine, kada je imao 19 godine, oprostio s obitelji i domovinom i krenuo prema svojoj obećanoj zemlji.

Predivna priroda i topli ljudi dočekali su Alexa kada je nakon dugog puta stigao na Tahiti.

A tamo ga je čekala i prava ljubavna priča, poput one o Romeu i Juliji. Alex se zaljubio u kraljevsku princezu Oeahu "princezu mira" 1842. godine. Ona je bila opčinjena njegovim očima i zaljubila se na prvi pogled. Alex je primljen sa svim počastima na dvoru kraljice Pomare IV.

Zahvaljujući svojoj inteligenciji, obrazovanju i ponašanju, vrlo brzo je stekao naklonost dvora.

Ali stvari nisu bile jednostavne jer je 1837. godine na Tahitiju bio donesen zakon koji je zabranjivao brakove između Tahičana i stranaca.

Kraljica Pomare IV. je međutim kraljevskim dekretom na tri dana ukinula taj zakon i u ta tri dana Alexander Salmon je dobio novu titulu Ariitaimaija što znači "princ koji je stigao s mora". I tako je Alex, židovski mladić s Piccadillyja, dobio titulu princa Tahitija.

Život na Tahitiju je bio lijep, opušten i ugodan. Alex je uskoro stekao i pravo bogatstvo i postao polinezijski aristokrat. On i njegova supruga su postali i diplomati i zastupali su tahičansku kraljicu u njezinim pregovorima s Engleskom i Francuskom. Pomogli su u tome da se kraljica vrati na vlast 1847. godine i da na Tahitiju opet zavlada mir.

Za svoj rad, Alexander Salmon odlikovan je Legijom časti, a brak s tahičanskom princezom bio je okrunjen s čak devetoro djece. Njihova kćerka Johanna MarauTa'arua a Tepau udala se za princa Ariiauea, koji je kasnije postao Pomare V., posljednji kralj Tahitija.

Alexander je preminuo 1866. godine a do kraja života bio je ponosan na svoje židovsko porijeklo. Njegova supruga preminula je 1897. godine.

Kasnije su na Tahiti stigli i drugi Židovi, a dolaskom katoličkih svećenika većina židovskih doseljenika na otocima

asimilirala se s lokalnim stanovništvom ili konvertirala na katoličanstvo. Većina današnjih Židova na Tahitiju potomci su Židova iz sjeverne Afrike, uglavnom iz Maroka i Alžira.

Prva židovska zajednica osnovana je 1960-ih godina dolaskom alžirskih Židova na otoke. S obzirom na veliki broj miješanih brakova, u zajednici su aktivni i Židovi i njihovi bračni partneri. Na Tahitiju nema službenog židovskog groblja, ali može se pronaći više grobova sa židovskim obilježjima. Danas, židovska zajednica na Tahitiju ima oko 120 članova.

U glavnom gradu Papeeteu zajednica je 1993. otvorila sinagogu i centar zajednice a godinu dana kasnije uz sinagogu je izgrađena i mikve. Dva svitka Tore zajednica je dobila od zajednice egipatskih Židova u Parizu a još je jedna stigla kao poklon židovske zajednice iz Los Angelesa. Službu u sinagogi vode članovi zajednice prema sefardskoj tradiciji. Nekoliko puta godišnje, iz SAD-a dolazi rabin koji podučava Talmud i djecu uči židovskim običajima.

GENOCID NAD NARODIMA U NAMIBIJI — NAGOVJEŠTAJ NACISTIČKE IDEOLOGIJE I HOLOKAUSTA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

U potrazi za podacima o Židovima koji danas žive u Namibiji i susjednoj Bocvani, jedno upada u oči — manje se može naći informacija o Židovima u te dvije zemlje, kojih tamo nije bilo prije 19. stoljeća, a puno više o događajima u Namibiji za koje stručnjaci smatraju da su bili prvi genocid u 20. stoljeću i da su nagovijestili nacističku ideologiju i Holokaust.

Namibija i Bocvana goleme su zemlje južne Afrike, smještene sjeverno od Južnoafričke Republike i imaju međusobnu granicu. Namibija na sjeveru još graniči s Angolom, a na jugu s JAR-om i ima dugačku obalu na Atlantskom oceanu. Bocvana je smještena u središtu južnog dijela afričkog kontinenta između Namibije, JAR-a i Zimbabvea. Upravo u Zimbabveu nalazi se izraelsko veleposlanstvo koje pokriva obje te zemlje. Njihova gospodarstva zasnivaju se na rudnom bogatstvu, prije svega na dijamantima, zbog čega su često i privlačile doseljenike.

Židovi u Namibiji i u Bocvani, koje obje imaju oko dva i pol milijuna stanovnika, izrazito su malobrojni — brojevi fluktuiraju između pedeset i sto u svakoj zemlji — za razliku od Južnoafričke Republike gdje ih ima puno više.

SINAGOGA U NAMBIJI

Sredinom 19. stoljeća braća De Pass, trgovci iz Cape Towna, bili su prvi Židovi u jugozapadnom afričkom području. Godine 1861. osnovali su Pomona Copper Company, tvrtku koja se bavila bakrom. U kasnom 19. stoljeću, kada je Namibija postala njemačka kolonija imenom Njemačka Jugozapadna Afrika, židovske veze s tom zemljom postale su jače. Njemačka nije bila jaka kolonijalna sila u Africi u usporedbi s Britanijom ili Francuskom, ali Namibija je bila vrijedna afrička kolonija u kojoj je Njemačka imala svoje

interese, uz velike mogućnosti u sektoru rudarstva, bankarstva, trgovine.

U to doba bilo je nekoliko Židova zaslužnih za razvoj zemlje. Carl Fürstenberg, njemački židovski bankar i čelnik Berliner Handelsgesellschaft, odgovoran je za razvoj industrije dijamanta, a organizirao je i izgradnju pruge iz Luderitz Baya. Emil Rathenau financirao je projekte navodnjavanja. Broj Židova u Njemačkoj Jugozapadnoj Africi nije bio viši od 100, a živjeli su uglavnom u Swakopmundu na obali.

Ironijom života, dok su Židovi uživali sigurnost, njemačke snage u Africi polako su testirale neke prakse koje će biti ponovljene generacijama kasnije u Holokaustu. Autohtoni narodi Herero i Nama 1904. pobunili su se protiv krađe zemlje i drugih oblika kolonijalnog nasilja. Pobuna je brutalno ugušena, a način na koji je Njemačka postupila s ta dva naroda kategoriziran je danas kao prvi genocid 20. stoljeća, koji je uključivao i koncentracijske logore. Godine 1904. dana je zapovijed o istrebljenju naroda Herero i Nama i oni su sustavno ubijani u fazama tijekom četiri godine. To je kulminiralo zatvaranjem tisuća ljudi u koncentracijske logore gdje je većina umrla od gladi, bolesti i iscrpljenosti.

Poslije Prvog svjetskog rata, Namibija je potpala pod Južnoafričku Uniju i broj Židova je rastao. Šezdesetih godina bilo ih je između 400 i 500, u ukupnom bijelom stanovništvu od oko 68.000, uglavnom u glavnom gradu Namibije Windhoeku. Windhoek ima hebrejsku kongregaciju od 1917. i sinagogu izgrađenu 1925. Židovska zajednica još postoji i u Keetmanshoopu u južnom dijelu Namibije. Taj je grad također imao sinagogu, ali nakon što je Južna Afrika izgubila mandat UN-a nad Namibijom, politička nesigurnost koja je zavlada u zemlji dovela je do odlaska Židova što je uzrokovalo i zatvaranje sinagoge i prodaju zgrade.

Godine 1966. počela je borba za neovisnost zemlje i razdoblje nesigurnosti i sukoba, prije nego je Namibija stekla neovisnost 1990. godine.

Bez obzira na neke izolirane antisemitske incidente dijela njemačke zajednice u zemlji, koji ne predstavljaju nikakvu istinsku prijetnju za Židove, zajednica u Namibiji živi vrlo sigurno.

“Zajednica je vrlo mala i čine je Židovi koji su rođeni u zemlji, ljudi koji su došli iz JAR-a i Izraelci koji dolaze na određeno vremensko razdoblje”, ispričala je Rakhel

Van Ellewee koja je rođena u kršćanskoj obitelji u Južnoj Africi, ali se nastanila u Namibiji i konvertirala na judaizam. “U cijeloj zemlji bila je samo jedna sinagoga i većina aktivnosti odvijala se tamo, poput šabata i blagdana. Nažalost, ona je prodana i tamo više nema aktivnosti”, rekla je Van Ellewee koja je u međuvremenu emigrirala u Izrael.

Mnogi Židovi izražavaju žaljenje što više pripadnika njihove zajednice nije stiglo u Namibiju u eri post-neovisnosti jer, kako kažu, osim ugodne klime i brojnih poslovnih mogućnosti u zemlji gotovo da nema antisemitizma.

Židovska zajednica u Bocvani, afričkoj zemlji koja je neovisnost stekla 1966. nakon što je dugo bila britanski protektorat, najmlađa je organizirana zajednica u Africi. Danas većinu čine pridošlice iz

Južnoafričke Republike koji su se nastanili u glavnom gradu Gaboroneu, smještenom na granici s JAR-om.

I u Bocvani židovska nazočnost traje od 19. stoljeća. Mnogi Židovi otad su na razne načine pridonijeli razvoju ove slabo naseljene, ali goleme zemlje. Rast židovske zajednice u Bocvani može se pripisati ekonomskoj transformaciji zbog koje je ona jedna od najjače brzorastućih ekonomija u Africi. Uz to, financijske potpore koje je davala vlada i nulta tolerancija koju je proglasila na nasilje, od Bocvane su učinili privlačnu lokaciju, pogotovo za južnoafričke Židove.

Šabat i vjerske službe odvijaju se po domovima a stanovnici uvoze košer hranu iz JAR-a. Po izvješću State Departmenta za 2022., u zemlji nisu prijavljeni nikakvi antisemitski incidenti.

DR. ĐORĐE PAL

— OSNIVATELJ DJEČJEG ODJELA U BOLNICI U ČAKOVCU^[1]

PIŠE: PRIM. MARINA PAYERL-PAL, DR. MED.

Ove se godine obilježava sto godina od osnutka državne bolnice u Međimurju. Kraljevski namjesnik Juraj Demetrović je kao predstavnik državne vlasti iz Zagreba, 12. studenog 1922. godine, nazočio otvorenju bolnice u Čakovcu. Tom se prigodom dr. Lochert, šef Odsjeka saniteta za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje, zahvalio na pozdravu ovim govorom: “Međimurci, ovim mislima predajem ovu bolnicu vama i vašoj djeci. Čuvajte ovu bolnicu. Neka vam ona bude hram čovječnosti, ali i spomenik naše sloge i slobode!”

Među značajnim je osobama u prvom stoljeću postojanja bolnice i njezin vršnjak dr. Đorđe Pal, rođen 21. ožujka 1922. u Subotici, koji je u Čakovcu radio od 1958. do umirovljenja 1987. godine. Njegova obitelj potječe iz Poljske. Otac Bela Pollak trgovac, promijenio je početkom 20. stoljeća prezime u Pal. Osnovnu i

[1] Članak o dr. Đorđu Palu objavljen je u Liječničkim novinama u travnju 2022. godine (LN 04-2022-BR 208). Uredništvo Liječničkih novina ljubavno je dopustilo da se članak objavi i u Ha-Kolu i na tome im se najsrdačnije zahvaljujemo.

PROMOCIJA 1951.

srednju školu završio je u rodnome gradu, a nakon mature u Muškoj realnoj gimnaziji u Subotici, upisao je Pravni fakultet u Pecu u Mađarskoj. Tu ga je zatekao Drugi svjetski rat. Nažalost, kao i većina pripadnika židovskoga naroda, iskusio je progon. Bio je interniran u više radnih logora u Mađarskoj, a zatim upućen na istočno bojište. Pri savezničkome bombardiranju biva ranjen, što ga je u konačnici spasilo i omogućilo mu da kraj rata dočeka skrivajući se po podrumima Budimpešte.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata odlazi u Zagreb i upisuje studij medicine, što je bila tradicija u obitelji koja je do tada već imala četiri liječnika. Naime, njegov je stric bio liječnik, kao i dvije sestrične, a teta Ela Pollak, udata Eisner, bila je jedna od prvih liječnica koja je radila u Segedinu u Mađarskoj. Đorđe je diplomirao 18. listopada 1951. u Zagrebu s prvom poslijeratnom generacijom studenata medicine. I njegov, dvije godine stariji, brat Ladislav postao je liječnik

1948., nakon diplomiranja na Medicinske fakultetu u Budimpešti, a specijalist pedijatar postao je 1953. godine. Nakon završetka obveznoga staža Đorđe je kratko radio u Dječjem dispanzeru u Sisku te u Benkovcu.

Krasila ga je osobina da uvijek želi pomoći najranjivijima i najnemoćnijima. To ga je, uz veliku ljubav prema djeci, usmjerilo prema specijalizaciji iz pedijatrije koju je obavio na Klinici za pedijatriju u Dječjoj bolnici u Klaićevoj pod mentorstvom prof. dr. sc. Feodore Fischer — Sartorius. Specijalistički ispit položio je 1956. te se nakon toga zaposlio kao asistent u Centru za zaštitu majke i djeteta u Zagrebu. U to vrijeme živio je u Zagrebu sa suprugom Mirjam i kćeri Marianne. Supruga, također rođena Subotičanka, s kojom je bio u emotivnoj vezi još iz mladenačkih dana, u Zagrebu je nakon Drugoga svjetskog rata završila studij građevine. Nakon diplome na Biotehničkom fakultetu u Zagrebu, kćerka Marianne nastavlja svoj obiteljski i profesionalni život u Beogradu.

Mladi specijalist pedijatrije našao se tada na važnoj životnoj prekretnici. Morao je odlučiti želi li ostati s obitelji kao podstanar u Zagrebu, u kojem je dobio ponudu za zaposlenje i mogućnost razvoja znanstvene karijere, ili prihvatiti ponudu iz Opće bolnice u Čakovcu za mjesto pedijatra uz mogućnost dobivanja stana. Prevladala je briga za svoju obitelj i svijest da je potrebniji u manjoj sredini, s mnogo bolesne djece o kojoj se nema tko skrbiti. Stoga se s obitelji 1958. godine preselio u Čakovec u kojem je osnovao Dječji odjel u bolnici koja do njegova dolaska nije imala ni stalnoga pedijatra ni dječji odjel.

Bolnica u koju je došao raditi imala je četiri temeljna odjela: kirurgija s ginekologijom i rodilištem, interno-zarazni odjel, kožno-venerični odjel i odjel za tuberkulozu. Tadašnji ravnatelj, dr.

DR. PAL U ORDINACIJI 1957.

Mirko Brodnjak, isticao je na sjednici Upravnoga odbora da bolnica sa svojim kapacitetima ne može efikasno i kvalitetno liječiti djecu kojoj je potrebna pomoć. To su potkrepljivali i brojevi. Tijekom 1954. godine su od 5200 hospitaliziranih 36% bolesnika činila djeca. Još je jedan pokazatelj ukazivao na vrlo lošu sliku zdravlja djece, a to je bio mortalitet djece do prve godine života čiji je udio iznosio više od 30% umrlih u Međimurju. Pokazatelji su to koji su ukazivali na nužnost otvaranja dječjega odjela i intenzivnijega stručnog bavljenja bolestima djece, ali i velike potrebe preventivnoga i prosvjetiteljskoga rada s populacijom.

U početku je, uz odjel s deset kreveta u staroj bolnici, izgrađen novi suvremeni paviljon za liječenje tuberkulozne djece koji je otvoren 9. kolovoza 1961. Tom je prilikom u mjesnim novinama “Međimurje” objavljen kratak članak u kojem

se, između ostalog, navodi: “Novi dječji paviljon s vanjske i unutrašnje strane predstavlja suvremeno arhitektonsko rješenje za objekte ove vrste. Tu će se moći smjestiti u pet prostorija dvadeset malih bolesnika. Za njih je u paviljonu osigurana prostorija za dnevni boravak, za dežurnog liječnika, čajna kuhinja, kompletan sanitarni uređaj. Kako su se mnogi stručni poznavaoци objekata izrazili, ovaj paviljon u Čakovcu spada u red rijetkih u našoj zemlji.”

Tuberkuloza je u to vrijeme bila vodeći javnozdravstveni problem kod djece u Međimurju kojem se trebalo potpuno posvetiti. Na dječjem je odjelu 25% djece bilo hospitalizirano zbog tuberkuloze, stoga je njihov odgovarajući smještaj i liječenje bilo prioritet. Dr. Pal prepoznao je veličinu toga problema te se posebno posvetio borbi protiv dječje tuberkuloze. Bio je uključen u akcije

Svjetske zdravstvene organizacije, a od 1963. godine postao je voditelj anketnog centra CIE (Međunarodni dječji centar iz Pariza) s kojim je blisko surađivao na području epidemiološkoga ispitivanja dječje tuberkuloze.

Istovremeno je uz liječnički posao započeo i s provedbom edukacije kadrova za rad u zdravstvu, tako da je bio osnivač i predavač u Školi za bolničare — odjel varaždinske škole za bolničare. Prva generacija završenih educiranih bolničara primila je svoje diplome već 1961. godine. Iste je godine, uz pomoć UNICEF-a, osnovao Intermedijarni centar kao objedinjenu, sveukupnu dječju zaštitu, što je značilo prekretnicu u radu zdravstvene službe koja se brinula o djeci. U Centru su objedinjene antenatalna i postnatalna zdravstvena zaštita.

Nov značajan iskorak u zbrinjavanju bolesne djece u Međimurju bila je izgradnja dječjega odjela sa šezdeset kreveta u novoizgrađenoj, suvremenoj zgradi bolnice otvorenoj 1973. godine. Odjel je bio koncipiran tako da je zadovoljavao sve potrebne standarde, čak je po mnogim rješenjima i opremi bio i iznad standarda za to vrijeme. Uz suvremeni prostor i opremu valja izdvojiti i brojne postupnike i organizacijske sheme kojima se vodilo računa o bolničkim infekcijama i njihovom sprečavanju.

Dr. Pal bio je izrazito komunikativna osoba, govorio je njemački i mađarski, francuski sa širokim znanjem u struci, ali je i izvan nje uspostavio brojne značajne kontakte s različitim stručnjacima, institucijama i ustanovama u zemlji i inozemstvu. Ostvario je suradnju s Imunološkim zavodom u Zagrebu te je sudjelovao u provedbi ispitivanja novih vrsta cjepiva. Čakovec je zahvaljujući njegovom predanom i stručnom radu od 1970. godine postao suradno mjesto Međunarodnoga instituta TNO (Netherlands organisation for applies scientific research) i ITSC-a (In-

ternational tuberculosis surveillance centre) iz Nizozemske za područje ispitivanja tuberkulinskih testova kod predškolske i školske djece. Suradnja s navedenim organizacijama nastavila se studijom o komparativnom ispitivanju triju liofiliziranih BCG vakcina. Od 1981. godine postao je koordinator Hrvatske za akcije evidentiranja komplikacija besežiranja za Svjetsku uniju za tuberkulozu (IUAT — The International Union Against Tuberculosis) iz Pariza. Tijekom svih tih godina plodonosnoga rada na dječjem odjelu, i šire, neprekidno se usavršavao, a dio stručnoga usavršavanja proveo je u Parizu kod prof. Ettienne Bernarde (tečaj iz pneumoftizeologije) te u Krakowu u Poljskoj.

Uz ulaganje u vlastiti stručni rad, bio je i vrlo aktivan član HLZ-a od 1957. godine te predsjednik Podružnice Čakovec u više mandata. Njegova neiscrpna energija i radni elan ogledali su se u brojnim aktivnostima koje su se provodile u Podružnici HLZ-a s naglaskom na organizaciju značajnih stručnih skupova. Jedan od njih bio je Deseti sastanak pedijatar

STUDENT MEDICINE 1948.

Hrvatske sredinom lipnja 1980. godine na kojem se okupilo 250 pedijatar i medicinskih sestara iz cijele Hrvatske i susjednih republika, uz uvažene stručnjake iz inozemstva. Među njima je bila direktorica INSERM instituta iz Pariza, dr. Alice Lotte, koja je predavala o raznim vrstama besežitisa, zatim profesorica Ballowitz s Klinike za djecu Slobodnoga sveučilišta u Zapadnome Berlinu koja se bavila foterapijom te dr. M. A. Bleiker, direktor znanstvenih istraživanja Međunarodnoga centra za tuberkulozu iz Haaga koji je govorio o svrsi, vrijednosti i učinku besežiranja novorođenčadi. Na tome su skupu prvi put u Pedijatrijskoj sekciji HLZ-a podijeljene diplome o priznavanju subspecijalnosti u pedijatriji.

Kao stručnjak i kao osoba dr. Pal bio je iznimno poštovan u svojoj sredini zbog svoje stručnosti i prepoznatljivih, mjerljivih uspjeha u zdravstvenoj skrbi djece Međimurja. Uz to, bio je i omiljeni pedijatar, koji su svoju bolesnu djecu prepuštali u njegove ruke.

Bio je i odličan organizator, što mu je omogućilo značajan uspjeh u suzbijanju dječje tuberkuloze, sistematično uvođenje besežiranja te značajno smanjenje dojenačkoga mortaliteta. Struka koju je izabrao za njega je značila životni poziv posvećen djeci, njihovom zdravlju i općenitoj dobrobiti.

Tijekom svoga radnog vijeka gradio je ekipu liječnika na dječjem odjelu te je mlade kolege nakon završene specijalizacije iz pedijatrije poticao i usmjeravao u uža, subspecijalistička područja, kao što su nefrologija, gastroenterologija, kardiologija, neurologija, s ciljem daljnega razvoja odjela i zadovoljavanja većine potreba oboljele djece u Čakovcu.

Titulu primarius stekao je 1971., a status subspecijalista iz područja dječje pulmologije priznat mu je 1980. godine. Doktorat s temom “Epidemiološko ispitivanje dječje tuberkuloze na području Međimurja” obranio je 1976. godine te postao doktor medicinskih znanosti iz područja pedijatrije na Medicinskome fakultetu u Zagrebu. Nekoliko godina poslije izabran je u znanstveno zvanje znanstvenoga suradnika za područje medicine. U Akademiju medicinskih znanosti izabran je 1981. godine. Iste ga je godine Zbor liječnika odlikovao medaljom “Ladislav Rakovac”.

Brojna su njegova stručna i znanstvena postignuća, no prije svega je prim. Pal kao specijalist pedijatrije i subspecijalist dječje pulmologije bio vrijedan i dobar čovjek koji je svoje bogato životno iskustvo i znanje stavio u službu maloga čovjeka i njegova zdravlja i dobrobiti.

Bio je obiteljski čovjek, posvećen svojoj obitelji i djeci kojoj je širio horizonte i ugrađivao ljubav za ljude. Svojim primjerom davao im je putokaz u životu i usmjeravao ih pomaganju bolesnih i potrebitih te je za sobom ostavio dvije generacije liječnika — sina Andreja (spec. radiologije) i unuka Svena (dječji

PRVA GENERACIJA ŠKOLE ZA BOLNIČARE 1961.

kirurg) koji su nastavili s dugo ukorijenjenom tradicijom liječništva u obitelji. Nakon Drugoga svjetskog rata su se svi preživjeli članovi njegove obitelji, s kojima je održavao toplu i čvrstu vezu, odselili u Izrael. Svaku je priliku koristio za posjet i susret s njima.

Velik je dio svoga slobodnog vremena, osobito u mirovini, posvetio održavanju male, ali postojane židovske zajednice u Čakovcu. Zahvaljujući njegovoj ustrajnosti te osjećaju pripadnosti židovskom narodu, prikupio je brojnu povijesnu građu, koja je očuvana u knjigama i zapisima, a uspomena na dan odvođenja Židova iz Međimurja i Prekmurja u logore, iz kojih se više nikada nisu vratili u svoje domove, komemorira se svake godine posljednjeg vikenda u svibnju. Njegovim poticajem postavljeno je u Čakovcu 25. svibnja 1997. spomen-obolježje na mjestu na kojem je bila sinagoga koja je 24. svibnja 1944. srušena. Svojim radom kao pedijatar, ali i velikim nesebičnim društvenim angažmanom kao osoba s brojnim drugim sposobnostima i kvalitetama korisnim zajednici u koju je došao, prim. je Pal uti-

snuo značajan pečat u vremenu i sredini u kojoj je živio.

Dojmove o nepoznatoj sredini u koju je došao iznio je u jednom intervjuu: “Čakovec je do dandanas u mom sjećanju grad koji je raširenih ruku primio i mene i moju ženu i našu kćer. Zadovoljan sam time što sam postigao u svom zvanju, zadovoljan užom familijom... Nisam ni u jednom trenutku požalio što sam izabrao pedijatriju u Čakovec.”

U godini u kojoj obilježavamo stotu godišnjicu bolnice u Čakovcu i stotu godišnjicu Palova rođenja svjedočimo činjenici da i u “malim sredinama” osobe vizionarskoga pogleda, posvećene svom zvanju, s dubokim uvjerenjem i pouzdanjem u svoje znanje i stručnost, mogu postići velike pomake u osobnome napredovanju, ali i napredovanju stručne i cjelokupne zajednice. Tragovi njegova života i rada u Međimurju i dalje su prisutni, mnogi ga pamte kao toplu osobu koja je svojim znanjem, neiscrpnom energijom, nesebičnošću i velikim, ljudskim zalaganjem za sve bolesne, a osobito za djecu, ostavila neizbrisiv trag koji ne blijedi ni do današnjega dana.

IN MEMORIAM ALEKSANDAR FRIEDRICH

PIŠE: FRAN FRIEDRICH

Jedna od najvećih grešaka svakog unuka je vjerovanje da će njegov djed zauvijek živjeti. Tako sam i ja mislio da je moj deda vječan. Nakon svih nedaća koje su ga u životu pogodile, on je život nastavljao dalje s još većim entuzijazmom. A to je meni potvrđivalo da će uvijek biti tu za mene.

Imao je težak život, pogotovo djetinjstvo, ali unatoč svemu uvijek je bio vedar, nasmijan i nadasve spreman pomoći. Na žalost, on je zaista zauvijek otišao, u svo-

joj 89. godini života. Za čovjeka poput njega — više nego prerano.

Ostavio je brojne lijepe uspomene i mene u uvjerenju da će, iako više nije tu, zauvijek tu biti uz mene u mojim mislima.

Uvijek sam bio i bit ću zahvalan na djedu poput njega. Njegova nenametljiva prisutnost i velika mudrost oblikovala je moje poglede na život.

Ponosan sam što sam njegov unuk, a on će u mome srcu, zauvijek živjeti. Baruch Dayan ha'emet!

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA VJERSKU SEKCIJU ŽOZ-A

- SENIJA GERGELY (ZA HRAM) — 500,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOŽ-A

- OBITELJ SINGER (U SPOMEN NA MIRU HARTL) — 300,00 KN
- SONJA PEKOTA (U SPOMEN NA MAJKU VERU VINKOVIĆ) — 600,00 KN
- GIZELA WEINBERGER (UMJESTO CVIJEĆA NA GROB SAŠE FRIEDRICH) — 200,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

- ALENKA GOLDNER SUČIĆ I ZDRAVKO GOLDNER — DONACIJA ORTOPEDSKOG POMAGALA

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 175. / LIPANJ-SRPANJ 2022. / SIVAN / TAMUZ / AV 5782. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČK E BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČK A BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

